

Driemaandelijks tijdschrift
Twaalfde jaargang nummer 2
juni 1989

Orgelkunst

ORGELKUNST

XIIde jaargang, nummer 2 — juni 1989

Driemaandelijks tijdschrift uitgegeven door de
v.z.w. Vlaamse Vereniging ter Bevordering van de Orgelkunst.

Hoofdredakteur

Kamiel D'Hooghe

Redaktieraad

Luk Bastiaens, Antoon Fauconnier, Bernard Huys, Dr. Ewald
Kooiman (Ned.), Ghislain Potvlieghe, Patrick Roose, Dr. Harald
Vogel (B.R.D.).

Medewerkers

Jef Braeckmans, Daniel Liévois, Jos Meersmans, Paul Raspé,
Edmond Saveniers, Raymond Schroyens, Francis Van Bree, Koos
van de Linde, Jan Van Landegem, Gabriël Willems.

Secretariaat

Agnès Dumon, Beiaardlaan 1, B-1850 Grimbergen

Abonnement

België : 400 F.
Nederland : 28,— Gld.
Andere landen : 500 BF.
Steunabonnement : 1.000 fr.

— Postrekening nr. 000-1587551-49
van V.V.B. Orgelkunst, Grimbergen

— Voor Nederland :
postgiro 105.81.80 van de Spaarbank Limburg, Maastricht
voor rekening nr. 85.89.45.010 van Orgelkunst Grimbergen

Voor de inhoud van de ondertekende artikels zijn alleen de auteurs
verantwoordelijk.

Nadruk van artikelen uit dit nummer zonder toelating van de
redactie is verboden.

Inhoud

		blz.
Geschiedenis van de Orgels in de Collegiale O.-L.-Vrouwekerk te St.-Truiden	<i>M. Lemmens & T. Waegeman</i>	51
Peeters gespeeld	<i>R. Schroyens</i>	70
Tweede Int. Orgelconcours A. Willaert, Roeselare 4-6 mei 1989	<i>K. d'Hooghe</i>	82
Ter Bespreking		86
Mededelingen		92
Agenda		94
Orgeltijdschriften		95
Prullarium		96

Geschiedenis van de orgels in de collegiale O.-L.-Vrouwekerk te Sint-Truiden

Michel LEMMENS en Tony WAEGEMAN

Deel II :

OVERPLAATSING VAN DE ORGELKAST VAN DE WAALSE JEZUIETENKERK TE LUIK NAAR ST.-TRUIDEN

In 1821 kocht de kerkfabriek van de O.-L.-Vrouwekerk een orgelkast uit de Waalse jezuietenkerk te Luik (= het huidige meubel) en werd het pijpwerk en andere onderdelen van het oude orgel te Sint-Truiden in deze «nieuwe» kast geplaatst. Vooraleer we echter deze ingrepen beschrijven schetsen we eerst de geschiedenis der orgels in de Luikse jezuietenkerk.

1. Geschiedenis van de orgels in de Waalse jezuietenkerk te Luik in de 18de eeuw.

Inleiding

De orde der jezuiten, gesticht in het jaar 1534 door Ignatius van Loyola, was traditioneel erg actief in het onderwijs. Het ligt dus voor de hand dat in de stad als Luik er een bekend jezuieten-college bestond waar zeer vele jongeren naar school gingen.

In 1669 startte men met de bouw van een nieuwe, majestueuze jezuietenkerk die pas in 1700 in gebruik kon genomen worden. De universiteit van Luik bezit nog een tekening waarop het interieur van deze kerk is afgebeeld.

Helaas is hierop enkel het schip en het koor van de kerk zichtbaar, en dus niet het doksaal met het orgel (19).

a. Bouw van een positief in 1728 door Laurent Gilman.

Op 29 juli 1728 sloot de toenmalige rector van het college, Adrien Lichtenbergh een contract met orgelbouwer Laurent Gilman, wonende te Kornelimünster (een 10-tal km. ten Z-W van Aken) voor de bouw van een positief (20). Laurent Gilman, die noch te Luik, noch te Kornelimünster geboren was, was naar alle waarschijnlijkheid een bloedverwant van de Luikse familie Gilman die zeer dicht bij het jezuietencollege in de «St.-Martin-

en-file»-parochie woonde (21). Vandaar wellicht dat de jezuiten de voorkeur gaven aan deze meester, die voor hen geen onbekende was (22).

Het contract met Gilman bepaalde dat het nieuwe positief diende geplaatst te worden op het doksaal, waar zich, volgens de tekst, toen nog een oud positief bevond. Uit dit oudere instrument zou Gilman enkele spelen recupereren voor zijn nieuw positief : een bourdon, een fluit en een doublette. De dispositie van het nieuwe instrument luidde :

prestant 4' (de frontpijpen belegd met bladtin)
bourdon [8'] (oud)
flûte [4'] (oud)
doublette [2'] (oud)
tierce $1\frac{3}{5}$
nazard $2\frac{2}{3}$
sexquialter II
cornet IV
voix humaine B & D
trompette 8' B & D
fourniture IV

nevenregisters : tremulant
: windlozer

In het contract wordt benadrukt dat de windlade zeer ruime afmetingen diende te hebben, zodat de pijpen op voldoende afstand van elkaar konden geplaatst worden. Uit deze overeenkomst kunnen we niet afleiden welke de omvang was van het manuaal en of er een aangehangen pedaal aanwezig was.

— Gilman vroeg voor deze nieuwbouw 940 Brabants-Luikse florijnen, doch de orgelkast en het ijzerwerk vielen ten laste van de jezuiten (23).

b. Bouw van een groot orgel vóór het jaar 1773.

Zoals reeds hoger vermeld kocht de kerkfabriek te Sint-Truiden in 1821 een orgelkast uit de Luikse jezuitenkerk. De eerste vraag die hierbij rijst is : «Wie was de maker ervan en uit welke periode dateert ze ?». Onderzoekingen van de archieven der jezuiten leverden niets op; het merendeel van de documenten uit dit archief zijn verloren gegaan. De vraag naar de auteur van dit kunstwerk blijft dan ook onbeantwoord. Een precieze datering is eveneens uitgesloten, maar het is wel mogelijk een bepaalde tijdsspanne af te bakenen.

Zo lijkt het erg onwaarschijnlijk dat dit orgel reeds werd geconstrueerd in de dertiger jaren van de 18de eeuw, omdat men toen nog maar pas over een nieuw instrument van Laurent Gilman

beschikte. Ook is het uitgesloten dat het Gilman-orgel vooraan in de kerk als koororgel fungeerde en het grote orgel rond 1730 reeds op het doksaal was geplaatst, omdat in het contract voor het Gilman-instrument wordt voorzien dat dit op het doksaal wordt geplaatst.

De uiterste bouwdatum van het meubel dat zich nu te Sint-Truiden bevindt is 1773. In dat jaar werd de «Societas Jesu» door paus Clemens XIV opgeheven en werd het Luikse jezuitencollege tot een seculier college omgevormd (24). Dat de Sint-Truidense orgelkast in opdracht van de jezuiten werd vervaardigd blijkt uit een bekroning die beschilderd is met een drievuldigheidsdriehoek, symbool van de jezuitenorde. We mogen dus besluiten dat dit orgel gebouwd werd in de periode 1740-1773.

Het is niet absoluut zeker, maar wel waarschijnlijk dat dit instrument oorspronkelijk een portaalorgel was, een type dat wel vaker voorkomt in jezuitenkerken. In dat geval stond het orgel rechtstreeks op het portaal en bevond de speeltafel zich aan de achterzijde op het niveau van het onderpositief. Dit zou verklaren waarom de onderste geleding van de kast esthetisch gezien niet in proportie staat met de rest van het meubel. Dit gedeelte is nl. veel te laag in verhouding met de rest. Volgens onze hypothese bevonden de registerstijlen en de speeltafel zich aan de achterkant en rustte het onderpositief rechtstreeks op het portaal. Dit zou ook verklaren waarom de zijkanten van het meubel, met naar opzij gedraaide hangconsoles, zo rijkelijk voorzien zijn van decoraties die nu vanuit de kerk (= in voor-aanzicht) niet of nauwelijks zichtbaar zijn.

2. *Plaatsing van het orgel te Sint-Truiden in een andere orgelkast, afkomstig uit de Waalse jezuitenkerk van Luik (1821-1842)*
Na het concordaat tussen paus Pius VII en Napoleon in 1801 (herstel openbare beoefening van de katholieke godsdienst) kochten vele parochies tegen lage prijs allerlei kerkmeubelen uit geconfiscerde abdijen. Ook de kerkfabriek O.-L.-V. te Sint-Truiden nam deze gelegenheid te baat. In 1821 kocht ze een orgelkast, een doksaal, een portaal en een positief-orgel uit de kerk van de vroegere jezuitenorde te Luik. Deze kerk zou nog in datzelfde jaar afgebroken worden (25). Dit alles blijkt uit een brief, gedateerd 21 augustus 1821, van de kerkfabriek van de O.-L.-Vrouwkerk aan de administratieve commissie der kerkfabrieken, waarin eerstgenoemde instelling de toelating vraagt

deze aankoop in haar begroting op te nemen (26). In de tekst wordt enkele malen uitdrukkelijk gezegd dat het hier «la caisse d'orgue» betreft en dat er dus geen volledig instrument werd aangekocht. Het orgelpositief wordt als volgt beschreven :

«un positif d'orgue qui peut de même servir en aggrandissement et amélioration de notre orgue qui n'ayant pas été réparé depuis nombre d'années, ce trouve fort délabré et a également besoin de grandes réparations».

Hoogst waarschijnlijk gaat het hier over het positief waarvoor de jezuiten in 1728 een contract sloten met orgelbouwer Laurent Gilman bij notaris F. P. Babou te Luik (zie hoger). Of er uit dit instrument daadwerkelijk materiaal gebruikt werd ter verbetering van het groot orgel is ons niet duidelijk.

Vermits er dus enkel een orgelkast werd aangekocht moet men het oude orgel van de hoofdkerk in dit meubel geplaatst hebben. De lage sommen die hiervoor uitbetaald werden doen ons vermoeden dat er in 1821 slechts voorlopige werken zijn uitgevoerd. Het transport van de meubelen van Luik naar Sint-Truiden kostte 105, 85 Franse frank. Verder vinden we volgende vermelding terug in de kerkrekeningen :

«Au S. Cruls grolard pour réparation des tuyaux de l'orgue de l'église N. Dame Fr 3,75»
«Placement du jubé, l'orgue et les accessoires Fr. 32,24»
«Placement de la nouvelle orgue Fr. 28,93»
«Réparation des tuyaux Fr. 3,24» (27)

Een grondige herstelling en verbouwing van het materiaal van het oude orgel van de hoofdkerk en de «nieuwe kast» uit Luik kwam er pas in 1841. In dat jaar werkte de Luikenaar Arnold-Joseph Graindorge (1805-1880) aan het instrument van de O.-L.-Vrouwekerk en verdiende hiermee de aanzienlijke som van 3200,50 B. frank (betaald in twee gelijke termijnen) (28). Helaas beschikken we slechts over de kwijtschriften en ontbreekt het contract tussen Graindorge en de kerkfabriek in de archieven. Daardoor worden we niet ingelicht over de precieze aard der werken.

Toch kwamen enkele bijzonderheden aan het licht toen we de huidige frontpijpen onderzochten. Zo werden bijna alle prospectpijpen verlengd (deze verlengingen variëren van 7 tot 39 cm.), wat er op wijst dat deze frontpijpen niet bij de huidige kast horen doch van elders (wellicht het oude orgel te Sint-Truiden) afkomstig zijn. Of deze verlengingen in 1821 werden aangebracht of dat

dit het werk is van Arnold-Joseph Graindorge is niet te achterhalen, al lijkt laatstgenoemde mogelijkheid de meest waarschijnlijke. Uit de inscripties die Graindorge op sommige pijpen aanbracht kunnen we afleiden dat na diens verbouwingen in 1841-1842 het orgel volgens de toonhoogte $a1 = \pm 435$ Herz was gestemd.

Graindorge plaatste tijdens zijn werken minstens één volledig nieuw register in het instrument, want in het orgel bevindt zich thans een bourdon 16' van zijn hand. Nadere preciseringen over de activiteiten van Graindorge in deze kerk ontbreken. Wel kunnen we uit de bestekken van J. C. Schmidt en A. Clerinx (waarover meer in de volgende aflevering) afleiden dat het orgel na Graindorge's ingreep beschikte over minstens twee manualen (voor het hoofdwerk en onderpositief) en een pedaal.

VOETNOTEN

- (19) T. GOBERT, *Liège à travers les âges. Les rues de Liège*, dl. 6, 2de uitg. door M.-G. NICOLAS, Brussel, (1976), p. 384.
- (20) Contract van 29-7-1728. Zie : J.-P. FELIX en R. FORGEUR, *Deux contracts du facteur d'orgues Laurent Gilman, de Kornelimünster (1723 en 1728)*, in *Mededelingen van het centraal orgel-archief*, jg. 7, 1981, p. 19-26.
- (21) R. FORGEUR, *Documents d'archives concernant des orgues et facteurs d'orgues rhéno-mosans*, in *L'organiste*, jg. 9, 1977, afl. 2, p. 61.
- (22) Over LAURANT GILMAN is er tot nog toe niet zoveel aan het licht gekomen. Waar en wanneer hij geboren werd is niet bekend. Hij was in de leer bij Jacob Brammertz te Kornelimünster en was weduwnaar toen hij op 1 februari 1714 huwde met de dochter van zijn leermeester Maria Elisabeth Brammertz. Na dit huwelijk leidde Gilman samen met zijn schoonvader het atelier te Kornelimünster, maar later was de leiding van het bedrijf volledig in zijn handen. Uit zijn tweede huwelijk kwamen 13 kinderen voort, waarvan er twee beroemde orgelbouwers werden : Johann Theodor Gilmann (° 1714) en Antonius Gilmann (° 1724). Laurent Gilman stierf te Kornelimünster op 27 juli 1740. Van hem kennen we slechts de volgende activiteiten :
1723-24 Limbourg, hoofdkerk (prov. Luik), nieuwbouw (niet bewaard).
1728 Luik, jezuiten, nieuwbouw positief.
1738 Düren, Herv. Gemeente, herstellingen.
R. FORGEUR, *art. cit.*, p. 60-61.
M. BLINDOW, *Die Bedeutung Kornelimünster für die Orgelgeschichte des Niederrheins*, in *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins*, jg. 74-75, 1962-63, p. 454-457.
R. VAN DER MADE, *Le renouvellement des orgues de l'église des Jésuites en île de Liège en 1728*, in *La vie wallonne*, jg. 44, 1970, p. 520-525.
- (23) J.-P. FELIX en R. FORGEUR, *art. cit.*
- (24) R. VAN DER MADE, *art. cit.*, p. 525.
- (25) R. VAN DER MADE, *art. cit.*, p. 525.
- (26) Zie BIJLAGE I
- (27) Zie BIJLAGE III
- (28) Zie BIJLAGE V

BIJLAGEN : A R C H I V A L I A

I.

Brief (21 aug. 1821) waarin de kerkfabriek van de hoofdkerk de toelating vraagt aan de administratieve commissie der kerkfabrieken om de aankoop van een orgelkast en enkele andere kerkmeubelen in haar begroting op te nemen (SINT-TRUIDEN, S.A.).

Les Conseillers de la fabrique de l'Eglise primaire de St. Trond à Messieurs le président et membres de la Commission administrative des fabriques.

Messieurs,

Nous avons l'honneur de vous exposer que la jubé de notre Eglise primaire, dite de Notre Dame, la caisse d'orgue et le portail d'entrée de la dite église sont dans le plus mauvais état, que depuis plus de vingt ans on s'est proposé de les remplacer par des neufs aussitôt que les ressources de la fabrique l'auraient permis.

Aujourd'hui une maison de la fabrique, produisant un loyer annuel de cinquante francs, déduction faite de l'entretien, a été expertisée au prix de mille huit cent cinquante francs sur la proposition de la régence del la Ville qui désire en faire l'acquisition au nom de la Ville pour aggrandissement du marché de St. Trond; la demande en a été faite aux nobles et très honorables Seigneurs, Messieurs les Etats de la Province; dans le cas d'acceptation, nous vous adressons à vous, Messieurs, vu l'occasion qui se présente, par la démolition de l'Eglise des cidevant Jésuites, à Liège, d'acheter à un vil prix le jubé, la caisse d'orgue et un portail avec leurs accessoires qui, d'après inspection et informations prises, conviennent à notre Eglise sous tous les rapports.

Vous priant de vouloir nous autoriser Supplémentairement au budget de l'année courante de nous servir de la dite somme de Mille huit cent cinquante francs outre une somme de cinq cent cinquante francs à prendre sur des recettes extraordinaires, que nous avons besoin pour en faire l'acquisition, d'après le dernier prix qui nous a été fait de deux mille trois cent cinquante cinq francs pour tous les objets ensemble qu'on évalue de cinq à six mille francs, y compris un positif d'orgue qui peut de même servir en aggrandissement et amélioration de notre Orgue qui n'ayant pas été réparé depuis nombre d'années, se trouve fort délabré et a également besoin de grandes réparations.

Nous vous joignons à gouverne la dernière lettre qui nous a été adressée de la part de mons. Dorey de Liège, propriétaire des dits objets.

En attendant une réponse favorable nous avons l'honneur de vous saluer avec la plus parfaite considération.

Messieurs

St. Trond, le 21 Août 1821

Les conseillers de la fabrique

S. M. Coninckx, prés.

J. G. Vandenabeele

D. L. Vanham

VandenHove trés.

L. F. Pauly, Curé

II.

In 1821 kocht de kerkfabriek van de O.-L.-Vrouwekerk te Sint-Truiden een orgelkast, portaal en andere meubelen van de Luikenaar N. Dorey (SINT-TRUIDEN, K.A.H., rekening 1821).

A N. E. Dorey de Liège pour le prix de l'orgue, son buffet, le jubé, portail et autres accessoires tel qu'il a été placé dans l'église des ci-devant Jésuites à Liège Fr. 1112, 74.

Autorisation spéciale de sa Majesté le Roi en date du 24 novembre 1821 dont copie jointe au journal de recette.

III.

In 1821 werd het oude orgel van de hoofdkerk in de nieuwe kast geplaatst (SINT-TRUIDEN, K.A.H., rekening 1821).

Au S. Cruls groulard pour réparation des tuyaux de l'orgue de l'église N. Dame Fr. 3,75.

A. Mr. Pauly curé en restitution des frais déboursés par lui pour le transport du jubé et de l'orgue avec sa caisse de Liège à St. Trond Fr. 105,84.

Placement du jubé, l'orgue et les accessoires Fr. 32,24.

Placement de la nouvelle orgue Fr. 28,93.

Réparation des tuyaux Fr. 3,24.

IV.

In 1839 werd de orgelkast governist door verver Aerts (SINT-TRUIDEN, K.A.H., rekening 1839, bewijsstukken).

V.

In 1841 voerde Graindorge belangrijke herstellingen uit aan het orgel en ontving hiervoor in twee termijnen de som van 3200,50 Fr. (SINT-TRUIDEN, K.A.H., bewijsstukken 1841, 1842).

1841 Aan de Heer J. Graindorge, orgelmaker, voor de helleft van den prijs verdiend aen het maeken en stellen van den orgel in de hoofdkerk 1600,25

1842 à J. Graindorge pour réparations faites à l'orgue de l'église primaire 1600, 25

Deel III :

DE PERIODE VAN 1842 TOT NU. BESCHRIJVING VAN DE HUIDIGE TOESTAND.

1. Herstel en ombouw door Arnold Clerinx (1848-1849)

Slechts enkele jaren na Graindorge's optreden te Sint-Truiden wensten de kerkbestuurders van de O.-L.-Vrouwekerk het orgel opnieuw te repareren, samen met het instrument van de St. Gangulfuskerk. Daartoe werden twee orgelmakers verzocht een bestek met prijssofferte op te stellen : Jan Christoffel Schmidt, in die tijd gevestigd te Vlijmen, en Arnold Clerinx uit Sint-Truiden. Inhoudelijk verschillen de plannen van deze orgelbouwers wel sterk, vermits Schmidt de orgels van de hoofdkerk en van St. Gangulfus gewoon wilde repareren, terwijl Clerinx in de Sint Gangulfuskerk een nieuw instrument wilde bouwen, met gebruikmaking van het materiaal van het onderpositief uit de hoofdkerk. De kerkfabriek gaf de voorkeur aan Clerinx die deze werken uitvoerde in 1848-1849 (29).

a. Plan van J.C. Schmidt, Vlijmen (Noord-Brabant) (30).

Schmidt voorzag volgende werken aan het orgel van de O.-L.-Vrouwekerk :

- nazicht pijpwerk : betere aanspraak der pijpen, solderen bij beschadigingen, nazicht der tongwerken
- verbetering en juiste afstelling van het klavier
- nazicht der mechanieken
- vervaardiging van nieuwe blaasbalgen.

Het orgel van de St. Gangulfuskerk diende als volgt te worden hersteld :

- Pijpwerk : volledige demontage, kuisen, herstelling van beschadigingen
- Windlade : zuiver maken, dichting van lekken
- Mechanieken : verbetering toets- en registertractuur, teniet doen van rammelen der manuaaltoetsen
- Windvoorziening : dichten van lekken in blaasbalg en windlade.

b. Plannen van A. Clerinx, Sint-Truiden (31).

— Arnold Clerinx stelde twee plannen op. Volgens het eerste plan zou hij het pedaal en het positief met alle bijbehorende materialen (windlade, pijpen, manuaal) van het orgel van de O.-L.-Vrouwkerk uit het orgel nemen en overbrengen naar de Sint Gangulfuskerk om er daar een nieuw orgel mee te bouwen. Voor dit nieuwe instrument zou hij ook een nieuwe orgelkast construeren in dennehout en alle nodige onderdelen vervaardigen.

— In het orgel van de hoofdkerk zou een volledig nieuw positief worden geplaatst (nieuw pijpwerk, manuaal, windlade). De toetsen van het nieuwe klavier zouden met ivoor worden belegd en er werd een nieuw pedaal voorzien met een omvang van 18 toetsen. In een eerste fase zouden op het positief volgende spelen worden geplaatst : prestant 4', bourdon 8', fluit 4', salicional 8'.

Er zou echter plaats gereserveerd worden om later de toevoeging van volgende spelen te kunnen uitvoeren : spitsocfaaf 2' of doublette 2', violine 2', cornet III, flûte traversière, clairon bas, clarinette 8' diskant.

— Volgens het tweede plan zou de latere toevoeging uit volgende registers bestaan : doublette 2', cornet III, furniture II, trompet bas- en diskant. Volgens dit plan zou het klavier in ebbenhout worden gemaakt en zou het pedaal slechts 13 toetsen bevatten. De blaasbalgen zouden vergroot worden en de oude kast zou alle nodige reparaties ondergaan.

— Zoals gezegd was het Clerinx die de opdracht voor deze werken

in de wacht sleepte, maar het is niet duidelijk welke van deze twee plannen werd uitgevoerd.

2. Bouw van een nieuw doksaal (1853).

Slechts enkele jaren na deze ingreep van Clerinx moesten er door verbouwingen aan de kerk noodgedwongen opnieuw werken worden uitgevoerd aan het orgel. Immers, de schade die de kerk had opgelopen in 1669 toen de toren was ingestort werd in 1853 hersteld door de bouw van de huidige toren en toegangsportalen. Het doksaal, dat tegen de voorlopige afsluitingsmuur aanleunde diende bijgevolg afgebroken te worden en vervangen door een nieuw (32). Helaas werd bij de bouw van dit nieuwe neo-gotische doksaal geen rekening gehouden met de hoogte van de orgelkast. Het werd te hoog geplaatst en bijgevolg moesten er stukken uit de kroonlijsten van de twee zijtoeren worden verwijderd. Bovendien werd het instrument tegen de muur geplaatst en er in vastgemaakt, waarbij de volledige achterwand werd verwijderd en de diepte van de kast tot de helft werd gereduceerd (weggezaagd). Het portaal dat samen met de orgelkast uit de jezuïetenkerk van Luik was aangekocht werd gedeeltelijk herbruikt (33). Demontage en heropbouw van het orgel geschiedde door A. Clerinx die in de daarop volgende jaren het instrument bleef onderhouden (34). Vanaf 1874 gebeurt het onderhoud afwisselend door Ruef en Clerinx, terwijl van 1889 tot 1895 A. Radino hier voor instond (35).

3. Een nieuw orgel van Theodoor Ruef (1913). De meest recente geschiedenis.

In 1913 kreeg Theodoor Ruef uit Sint-Truiden de opdracht het orgel te verbouwen en te vergroten. Er werd in de oude kast in feite een totaal nieuw orgel geconstrueerd met gebruikmaking van slechts enkele oude spelen. Het resultaat hiervan kunnen we enkel aflezen uit de huidige toestand, aangezien door oorlogsomstandigheden en door het totaal verdwijnen van het huis Ruef geen enkel geschreven document betreffende deze werken bewaard is gebleven. Ruef benutte de ruimte van het onderpositief niet; er kwam dus geen onderpositief. Een hoofdwerk werd er wel gebouwd in de daartoe voorziene ruimte van de kast. Helemaal bovenaan, achter het oorspronkelijke meubel plaatste Ruef een zwelwerk, in een aparte, nieuwe grenenhouten kast. Beneden, eveneens achter

de oorspronkelijke kast werd het pedaalwerk gebouwd. Op die wijze creëerde Ruef een orgel bestaande uit hoofdwerk, zwelwerk en zelfstandig pedaal.

Van het oude pijpwerk nam hij enkel prospectpijpen (niet aangesloten op de lade) en zes registers over die hij op het hoofdwerk plaatste : montre 8', bourdon 16', bourdon 8', prestant 4', flûte 4' (met roeren) en doublette 2'. Voorts bouwde hij een nieuwe, aparte speeltafel buiten de eigenlijke orgelkast. De twee manualen hadden een omvang C-g3, het pedaal de omvang C-f1 (30t.). De laden zijn kegelladen en de tractuur is volledig pneumatisch. De dispositie luidde :

Hoofdwerk :

bourdon 16'	woudhoorn 2'
montre 8'	doublette 2'
flûte octaviante 8'	mixture III
gambe 8'	flûte 4'
prestant 4'	trompette 8'
bourdon 8'	clairon 4'

Zwelwerk

principal-violon 8'	flagéolet 2'
bourdon 8'	basson-hautbois 8'
salicional 8'	voix humaine 8'
voix céleste 8'	
flûte à cheminée 4'	

Pedaal

principal-basse 16'	flûte basse 8'
soubasse 16'	bombarde 16'

In 1939 vernieuwde Hubert Van de Loo de koppelingen ter gelegenheid van een algemeen nazicht van het instrument. Sindsdien onderhield hij ook het orgel. Op verzoek van de toenmalige organist Edward Loos verwerkte orgelbouwer Van de Loo in 1950 de woudhoorn 2' op het hoofdwerk tot een nazard 2 $\frac{2}{3}$ en voegde aan het zwelwerk de registers quinte 2 $\frac{2}{3}$ en larigot 1 $\frac{1}{3}$ toe. Sinds het begin van de restauratiewerken aan het kerkgebouw in 1970 is het orgel volledig buiten gebruik, omdat toen de torenkamer, waar zich de ventilator en magazijnbalg bevonden, werd ontruimd.

4. Beschrijving van het orgel in zijn huidige toestand.

A. *MAKER* : in hoofdzaak Theodoor Ruef

B. *BOUWJAAR* : 1913

C. ORGELKAST

Ze werd gebouwd in de periode 1740/1750-1773 (zie argumentatie in dl. 2). Ondanks haar aparte, bovenaan gedrukte, zware kroonlijst kan dit meubel toch gevoegd worden bij de typische producten

uit de bloeiperiode van de Luikse school in de 18de eeuw. De architecturale integratie van deze kast binnen het kerkinterieur is namelijk steeds een primordiale factor geweest in haar conceptie. De appreciatie van het orgelmeubel te Sint-Truiden wordt dan ook sterk beïnvloed door het feit dat we hier te doen hebben met een orgelkast die stamt uit de voormalige jezuïetenkerk te Luik, dus een ander architecturaal milieu als de gotische, vertikaliserende O.-L.-Vrouwekerk te Sint-Truiden. Afstand nemend van dit nieuwe opgedrongen milieu en vergelijkend met de werken van Le Picard en Robustelly kunnen vele typische kenmerken van de Luikse orgelkasten in grote trekken herkend worden (zie afbeelding 1).

Omwille van het vlakke snijwerk wordt deze orgelkast gerekend tot de Régence-stijl, de classiciserend-barokke fase tussen Louis XIV en Louis XV, met de eerste voortekens van het nakende rococo-feest. De door G. Potvlieghe «vrije fantasie-opbouw» genoemde schikking, verwijzend naar de «zeer ongewoon ingedeukte kroonlijst» kan een architecturaal integrerend element zijn geweest om het orgel in zijn oorspronkelijke omgeving in te passen (36). Niet zelden wordt op analoge of andere wijze een westvenster geïntegreerd binnen de compositie. De indeuking in de kroonlijst vormde de basis voor een ornamentele bekroning.

Laten we de verschillende geledingen van de orgelkast bespreken.

1. De onderkast

Het onderste niveau, waar zich thans de vrijstaande speeltafel uit 1913 bevindt is beslist niet origineel. Het is nu een open ruimte waar de metalen kolommetjes opgesteld staan die de massieve kast ondersteunen. In het midden bevinden zich twee originele registerstijlen waartussen zich oorspronkelijk de speeltafel bevond. Mogelijk bevonden deze registerlijsten en de speeltafel zich in origine aan de achterzijde van het instrument (zie onze hypothese betreffende een portaalorgel in deel 2). De kroonlijst bezit een fraaie hangconsole, versierd met acanthusbladeren en eierlijst, om de middentoren van het onderpositief te schragen.

2. Voorfront vroeger onderpositief

Half cirkelvormige middentoren met aan weerszijden een stijl, versierd met snijwerk dat onder en boven wordt afgesloten met een gestileerde wilde roos. Deze stijlen herhalen zich aan de twee

zijanten van het voorfront in de vorm van penantpanelen met boven en onderaan, binnen een gesloten veld en in spiegelbeeld geschikt, gewervelde bloem- en bladranken, boven en onderaan bekroond met een gestileerd wingerdblاد.

De bovenzijde van elk pijpenveld is afgeschermd met een op artificeel bladerwerk geïnspireerd - lofwerk (blinding). Op een fragment van deze blinding (± 50 cm) werd een onderzoek verricht door een gespecialiseerd atelier naar de mogelijke aanwezigheid, onder de donkerbruine beits- bovenlaag van sporen van vergulding of beschildering. Een eerste onderzoek bleek negatief. De bestaande houtbehandeling is rechtstreeks op het hout aangebracht en is tot diep in de poriën gedrongen.

Op de uiteinden links en rechts ontrolt zich een S-vormige wang-console, dit om de verbreding van het hoofdwerk op te vangen. Deze versiering bestaat uit twee voluten met rozet. De onder- en bovenzijde is verbonden door een rozettenband. De zijwang is afgesneden, dus ingekort bij het plaatsen tussen de muren, met ± 50 cm., over de gehele hoogte overigens van de zijkant van de kast. De zijkant van deze wang is versierd met opgezette bloemmotieven met aan de onderzijde een druiventrosmotief. De bovenste voluut sluit aan tegen een hangconsole versierd met acanthusbladeren en eierlijst. (zie afbeelding 2 :

3. Het hoofdwerk

Dit is het meest imponerende gedeelte, bestaande uit een lagere middentoren en twee hogere zijtoren en zijwangen in paneelvorm. Het linker- en rechter pijpenveld wordt aan de bovenzijde met krul- of lofwerk beëindigd, waarboven een rozetband die links en rechts tegen de gebogen kroonlijst loopt. De aansluiting van het lofwerk op de middentoren wordt links gevormd door een gestileerde wilde roos, rechts door een gestileerde aster. De halfronde middentoren wordt geflankeerd door twee verticale stijlen in versierd snijwerk met mono-axiaal gewerveld motief. Ook de twee hoektorens worden geflankeerd door twee rechthoekige stijlen, hier echter met boven en onderaan mono-axiale en in het midden bi-axiale motieven binnen een door voluten omsloten veld en bekroond met een gestileerde wilde roos. Het bi-axiale gewervelde motief met krulwerk en gestileerde bloemranken is centraal gevuld met fruitwerk (type Régence).

De bovenzijde der hoektorens werden afgezaagd, ten einde ze in te passen in de gotische spitsboog. Helaas gingen hierbij mogelijke bewijzen verloren voor de eventuele aanwezigheid van sporen van bekroning, zoals beelden van de H. David en de H. Cecilia. Twee beelden van deze heiligen werden niet zolang geleden herontdekt in de kerktoren en staan nu opgesteld, spijtig genoeg gelooft of afgebleekt, aan weerszijde van het koor. Aan de bovenzijde van de hoektorens bevindt er zich krul- of lofwerk op artificeel bladerwerk geïnspireerd.

Helemaal bovenaan worden de twee hoektorens met elkaar verbonden door een fraaie gebroken kroonlijst. De onderzijde ervan is bezet met rozetten in een caisson-vormige begrenzing. Op de middentoren bevindt zich een schildvormige bekroning in ovaalvorm, versierd met krulwerk, aan de bovenzijde een kamschelp. Bij scherend licht is de aanwezigheid waarneembaar van een onder de donkerbruine wasbeits aanwezige schildering van een Drievuldigheidsdriehoek.

Belangrijk is evenwel de aanwezigheid van constructie-sporen in deze zone. Deze schildvormige ovale bekroning steunt op, met bloemknoppen aanzettend dubbel voetstuk op de middentoren. Aan de achterzijde van dit voetstuk zien we een ± 10 cm. brede en diepe «U-vormige» insnijding die mogelijk als vattingsleuf kan gediend hebben voor een bekroning, zwaarder dan de huidige vlakke bebording die nu als centrale bekroning dient. Mogelijk kan hier een beeld gestaan hebben of een klok, zoals gesuggereerd door G. Potvlieghe (37). De oorspronkelijke plaats van de vlakke ovale bekroning kan gezocht worden helemaal bovenaan in de deuk van de kroonlijst. Daar zijn in twee parallel liggende balken nog 2 x 2 doorboringen (30 mm. \emptyset) aanwezig die als doorsteken kunnen gediend hebben van metalen of houten bevestigingen.

D. SPEELTAFEL : vrijstaand (1913), twee manualen (56 t.) en pedaal (30 t.).

E. WINDLADEN : kegelladen (1913). Zo geplaatst en geconstrueerd dat sommige registers niet naar behoren kunnen gestemd worden.

E. TRACTUREN : pneumatisch, Ruef (1913). Vrij slordig opgebouwd.

G. PIJPWERK

Het grootste deel van het pijpwerk stamt uit 1913 en is van de hand van Theodoor Ruef uit Sint-Truiden. De kwaliteit is niet goed :

— ofwel zijn het pijpen met een hoog loodgehalte maar met veel te dunne wanden

— ofwel betreft het zinken pijpen.

Bovendien hebben we sterke vermoedens dat de intonatie vrij grof is. De kernranden vertonen diepe kernsteken.

Naast deze spelen van Ruef zijn er ook zes oude registers van goede kwaliteit. Dit materiaal is zeer stevig en het loodgehalte is zeer hoog. In de kernen zijn enkele kernprikken aangebracht. Helaas werden alle oude pijpen (daterend van vóór 1913) met een lelijke aluminiumverf overschilderd. Wellicht gebeurde dit in 1913 om het oude pijpwerk ook nieuw te doen lijken (zie afbeelding 3).

Volgend pijpwerk is ouder dan 1913 :

1. Pijpenfront

Het prospect bevat zowel houten, valse pijpen als echte in metaal. Deze laatste zijn thans niet meer aangesloten op de lade en zijn niet alle van dezelfde factuur. De diameters van deze prospectpijpen stemmen niet overeen met de incirkingen in de frontstokken, wat te verklaren is doordat dit pijpwerk afkomstig is van een ander instrument, wellicht het vorige orgel te Sint-Truiden. Andere argumenten die dit bewijzen zijn voorhanden; de voetlengten corresponderen niet met de frontopbouw van deze kast. Bovendien geldt dit ook voor de oude corpus-lengten die, wellicht in 1841, dienden verlengd te worden om ze in het meubel te kunnen plaatsen. De verlengingen variëren van 7 tot 39 cm.

2. Het oude pijpwerk op de hoofdwerk-lade.

Onder de aluminium-verflaag kunnen we drie types inscripties onderscheiden : die van Graindorge, Clerinx en Ruef. Ruef sneed in bijna alle open labialen expressions waardoor de pijpen één toon hoger gingen klinken. Bovendien werden bij sommige registers de corpora ingekort, waardoor de mensuratie hoegenaamd niet meer klopt. Onder het oudste pijpwerk (begin 18de eeuw of

ouder) bevinden zich pijpen van verschillende makelij, doch de prestanten zijn van homogene factuur : gehamerd, hoog-loodhoudend metaal, ingedrukte labia met eerder klein boven- en onderlabium, kernprikken, geen sporen van krijtverf of rode bolus.

a. montre 8'

18de eeuw of ouder, met uitzondering van de 6 kleinste pijpen (Clerinx) en de twaalf grootste pijpen (Ruef).

b. bourdon 16'

1841, Arnold-Joseph Graindorge, met uitzondering van :

— de reeks van C t/m Dis : Ruef

— c1 en cis1 : 18de eeuw of ouder

— de reeks van d3 t/m g3 : Clerinx

Dit register bestaat uit houten pijpen van C t/m b°. De Graindorge-pijpen hiervan zijn in eik met aan de bovenzijde verstevigingen in perkament. Originele geschroefde eiken voorslagen en eiken voeten met reguleer-pin voor de windtoevoer. In de metalen Graindorge-pijpen werden voor de toon-aanduiding letters ingeslagen.

c. bourdon 8'

18de eeuw of ouder, met uitzondering van :

— het groot octaaf : twaalf grenenhouten pijpen van Ruef

— de reeks van d3 t/m g3 : Clerinx

d. flûte 4'

18de eeuw of ouder, met uitzondering van de reeks van d2 t/m g3 (Clerinx). Het oudste pijpwerk bestaat uit roergedekten met verschuifbare hoeden. De Clerinx-pijpen zijn open conische labialen.

e. doublette 2'

C en Cis : Ruef

Van D t/m d1 : 18de eeuw of ouder

Van dis1 t/m b2 : Graindorge, 1841

Van c3 t/m g3 : Clerinx

f. prestant 4'

18de eeuw of ouder, met uitzondering van :

— de reeks van C t/m cis° : Ruef

— de reeks van d3 t/m g3 : Clerinx

3. Het zwelwerk

Bevat enkel pijpwerk uit de 20ste eeuw.

VOETNOTEN

- (29) Zie kwijtingen hiervan in ARCHIVALIA III
- (30) Zie ARCHIVALIA I. Jan Christoffel SCHMIDT werd in 1778 geboren te Gouda als zoon van een Duits immigrant-orgelbouwer. Zijn naam duikt enkele malen op in Noord-Brabantse archieven. Zie F. JESPER, *Rondtrekkende Duitse orgelmakers in Noord-Brabant*, in *De Mixtuur*, jg. 17, 1986, nr 52, p. 52-56.
- (31) Zie ARCHIVALIA II.
- (32) Zie rekeningen hierover in ARCHIVALIA IV
- (33) A. THIJS, art. cit., p. 47.
- (34) Begroting 1855, zie ARCHIVALIA V
- (35) Alfonso Radino was stemmer in het werkhuis van Clerinx. Toen deze laatste in 1880 zijn bedrijf sloot werkte Radino nog een twintigtal jaren voor eigen rekening. Uit de bewijsstukken van de rekeningen kunnen we afleiden dat zijn atelier gevestigd was op de Houtmarkt nr 15 te Sint-Truiden. Radino overleed te Sint-Truiden op 5 januari 1925 in de ouderdom van 87 jaar. E. HUMBLET, *De orgels in Sint-Truiden*, Sint-Truiden, 1967, p. 17.
- (36) G. POTVLIEGHE, 1730-1840. *Het Zuiden. De orgelbouw*, in *De orgelkunst in de Nederlanden van de 16de tot de 18de eeuw* uitg. door F. PEETERS en M. VENTE, Gaade-Amerongen, s.a., p. 278.
- (37) ID., op. cit., p. 278.

BIJLAGEN

A. De organisten van de O.-L.-Vrouwekerk te Sint-Truiden (1556-1988)

Bronnen :

J. RUTTEN, *De cantorie of sangherije bij het kapittel van Onze-Lieve-Vrouw te Sint-Truiden (1451-1797)*, *Historische Bijdragen opgedragen aan Pater Angelus Houbaert o.f.m.*, Sint-Truiden, (1981), p. 202.

SINT-TRUIDEN, K.A.H., bewijstukken der rekeningen.

Michael Van den Wand (1556-1581)

Jan Van Cauwenbergh (1590-1611)

Jacob Van Aken (1612-1615)

Hubertus Govaerts, alias Goyvaerts (1620-1645)

Van Mieghem, alias Migem (1712-1731)

Martinus Van Miert, alias Van Meert (1732-1775)

Van deze organist-componist werden er drie fuga's uitgegeven door Van Elewijck in de reeks «Collection d'œuvre composées par d'anciens et célèbres clavecinistes flamands».

Arnold Lambertus Van den Hove (1775-1797)

Joseph Verhulst (1803-1833)

Jan Frans Verhulst (1834-1852)

Jacques Hoebanx (1853-1875)

Lambert Deblan (1876-1901)

Frans Deblan (1901-1925)

Edward Loos (1926-1970)

Muziekleraar en componist van kwalitatief hoogstaande romantische orgelwerken, waarvan er vele werden gepubliceerd.

Broeder Theo Noorts (1971)

Marcel Pétré (1971-.....)

Professor harmonie, contrapunt en analyse aan het Maastrichtse muziekconservatorium. Directeur muziekschool Lanaken. Composities voor koor en orgel.

B. ARCHIVALIA

I.

In de jaren veertig van de vorige eeuw deed J. C. Schmidt uit Vleyen een voorstel tot reparatie van de orgels van de hoofdkerk en St. Gangulfuskerk te Sint-Truiden (SINT-TRUIDEN, S.A., gedeeltel. bevaard)

Bestek naar waar de Heren Kerk en rentmeesteren het repareren van 't orgel in de hoofd Kerk te St. Truide hebben aan besteed aan den Orgelb.....

J:C: Schmidt wonagtug te Vleye.

Artikel

1.

De tans voorhande Bourdon 16 voet als ook de Montre 8 voet moet beter tot aanspraak gebracht worden zoo dat dezelve mer grond en doordringender word

2

Alle het groote Pijpwerk van de Trompet 8 v moet het ooge en stifte verzien worden en dezelve die te kord zijn moete verlangd worde daar dezelve te dun zijn moete zij verdikt worde als ook de haake van dezelve

3

Alle het gelabieerd Pijpwerk moet naagezien worden hetgeen defekt is moe gezoldeert worden en op gerond worden en tot een vlugge aanspraek gebracht worden

4

de tans voor hande Voxaumaano moet een geheel ander mensuur en corpus worden als ook de leepels van mondstukken

De Foelnage moeten veranderd worden als ook degene welkers leer versleete is.

5

Het ander clavier moet met schroeve en lere moeders gemaakt worden zoo dat het clavier egaal kan geschroefd worden.

het tans voorhande pedaal moet aant manuaal aan gebragd worden.

6

Alle abstraktuur als ook Registratuur met zijn koppelwerk moet naagezien worden als ook de registers welke elkande toezeere.

7

Daar moet gemaakt worden drie blaasbalken van best vuure houd dik 3 ¼ duym dik lang 7 voete en breedt 3 en ½ voet En met het benodige Regel werk van ribben van 3 en 4 Duym als ook behoort neuze en zuygkleppe als ook het buyswerk van een bekwaame weyte. Deze maat is Rijnlars van 12 Duym in den voet.

Voort genoemde werk neemden den orgelmaker aan voor een som van zes en vijftig guldens 75 cens.

Zegge 56 gr 75 cens

ghoed voor ned geld 1846

J:C: Schmidt

orgelmaaker

Concept vant Orgel in

Gang Gulvors Kerk

te St. Truide

Artikel

1

Het Geheel orgel moet uyt een genoomen worden de windlade moet ontblood worde, de toelaag daar af genoome worden gesuiverd en het geen ondigt gevlaekt en beleedert worden.

2

De registratuur als ook de Abstraktuur moet verbeterd worden als ook het rammelen der Clavier Toezen.

3

Alle het Pijpwerk moet van stof gezuiverd worden, het geen defekt is moet hersteld en gesoldeerd worden als ook de Trompet 8 v moet van buite geverft worden voort Roeste en de hooze moeten steverge gemaakt worden.

4

De blaasbalge als ook de Wind kanaale moete digt beledert worden als ook de speel ventielen.

5

Dit boove staande werk verrigt zijnde moet het werk weeder in el-kander geplaatst werde en geintoneerd en in een goede hamonie op gesemd worden.

6

Voor rekening van Heere...

II.

In de veertiger jaren diende ook Arnold Clerinx een voorstel in voor de reparatie en verbouwing van het orgel van de hoofdkerk en voor de bouw van een nieuw orgel in de St. Gangulfuskerk met gebruik-making van het onderpositief van het orgel uit de hoofdkerk (SINT-TRUIDEN, S.A.).

Art. I

Het haut, clavier, orgelkast en pijpen enz. van de kerk van Sint Gangulphus uittebreken voor de som van 275 francs.

Art. II

Het secreet, pijpen, clavier pedal en al wat tot het zoo gezegt kleyn orgel of positief van O.L.Vr.kerk behoort na St. Gangulphuskerk te transporteeren; 2 nieuwe blaesbalken in eikehout hebbende 8 voeten lengte op 4 voeten breedtemet eene eike stelling en eene nieuwe orgelkast van denne hout volgens plan hierneffens te maeken, en dit orgel behoorlijk te stemmen.

Art. III

Een nieuw clavier in ivoir, een nieuw pedal van 18 tasten een secreet in twee deelen inhoudende 5 halve toonen (van ut tot fa) met plaets voor de volgende registers :

Geheele registers

A prestant 4 voet N.B. de 7 façadepijpen gelijk de orgelkast nu is in

B bourdon 8 voet engels tin

C fluit 4 voet in stof van 25 per 199 tin

D salicional 8 voet N.B. de eerste 8ve 4 voet spreekende en de rest 8 voet

E Spitsoctave 2 voet of bij verkiezing doublette in stof

F Violine 2 voet in engels tin

Halve registers

G Cornet 3 sterk in stof

H flûte traversière 2 voet in stof

I clairon 4 bas in stof

K clarinette sup 8 in stof

te maeken en in O.L.V.kerk te plaetsen en in verband te stellen.

Art IV.

Voor te beginnen vier nieuwe registers te weeten A,B,C,D, daar op te plaetsen en te stemmen voor de som van 2260 francs.

Art. V.

De zes overige registers tw E,F,G,H,I,K, daer op te plaetsen wanneer men het zal verkiezen voor de som van 460 francs met verzekering dat nooyt een andere orgelmaekerdertoe zal kunnen aangesteld worden.

Art. VI.

Het oud orgel van St. Gangulphus zal misschien schijnen te laag ge-

waardeert te zijn; nogtans ik verpligt mij gezegt orgel met zijne toebehoortens in art. I bepaeld, over te geven voor de som van 250 fr.

A. Clerinx orgelmaeker.

Plan N° 2 (adopté)

1 prestant 4 voet bekleed met engels tin (folium)

2 bourdon 8 id.

3 fluit 4 id. in stof (15 per 100)

4 salicional 8 sup

de oude orgel
gewaerdeert op
225 francs

5 doublette 2 voet

6 flageolet 3 sup (cornet)

7 furniture 2 sterk

8 trompette 8 bas in stof

9 trompette 8 sup

een pedal clavier van 13 halve tonen in eike hout

een clavier in ebben hout van ut tot fa (in plaats van ivoir)

de oude blaesbalken op hunne behoorige groote te maeken voor het compleet orgel

het in staet stellen van de oude kast en alle noodige reparatie

Prijs 1200 franken

Indien men laeter de registers 5,6,7,8,9, zal in het orgel verzoeken zal men betalen de som van 400 franc

geen ander orgelmaeker zal deze registers in het orgel kunnen plaetsen.

III.

Dat het plan van Clerinx werd uitgevoerd blijkt uit de boekhouding van de stad (SINT-TRUIDEN, S.A.)

Daer is op rekening van den nieuwen orgel geplaets in de kerk van den H. Gangulphus volgens quittantie betaeld geweest 600 frncs. Daer echter Clerinx maer opgetrokken heeft in geld de somme van 375 vermits hij den ouden orgel overgenomen had voor 225, zaemen de somme van 600.

De 225 francs voortkoomende van den ouden orgel figureeren niet in den journael van ontvang.

Op 6 februari 1849 hebben de representanten van den heer Malten (?) de 225 fr. betaelt en Clerinx heeft tot volle voldoening nog opgetrokken 200 francs.

IV.

In 1853 werd het oude doksaal afgebroken en vervangen door een nieuw (SINT-TRUIDEN, K.A.H., begroting 1853).

Buitengewone uitgaven.

afbreken van het oud hoogzaal 179,79

Voor het maken van het hoogzaal 500,25 na bouw van de nieuwe toren. gedane werken aan het hoogzaal 500,25.

V.

Als gevolg van de bouw van een nieuw doksaal diende Clerinx het orgel te demonteren en terug herop te bouwen (SINT-TRUIDEN, K.A.H., begroting 1855).

Buitengewone uitgaven

Clerinx voor reparatie van de orgel 500,25

Idem 639,25.

Peeters gespeeld

*Vervolg van de lezing door Raymond Schroyens gehouden te Mechelen op dinsdag 26 juli 1988, voor een workshop in het kader van de internationale cursus «De orgelkunst van Flor Peeters»**

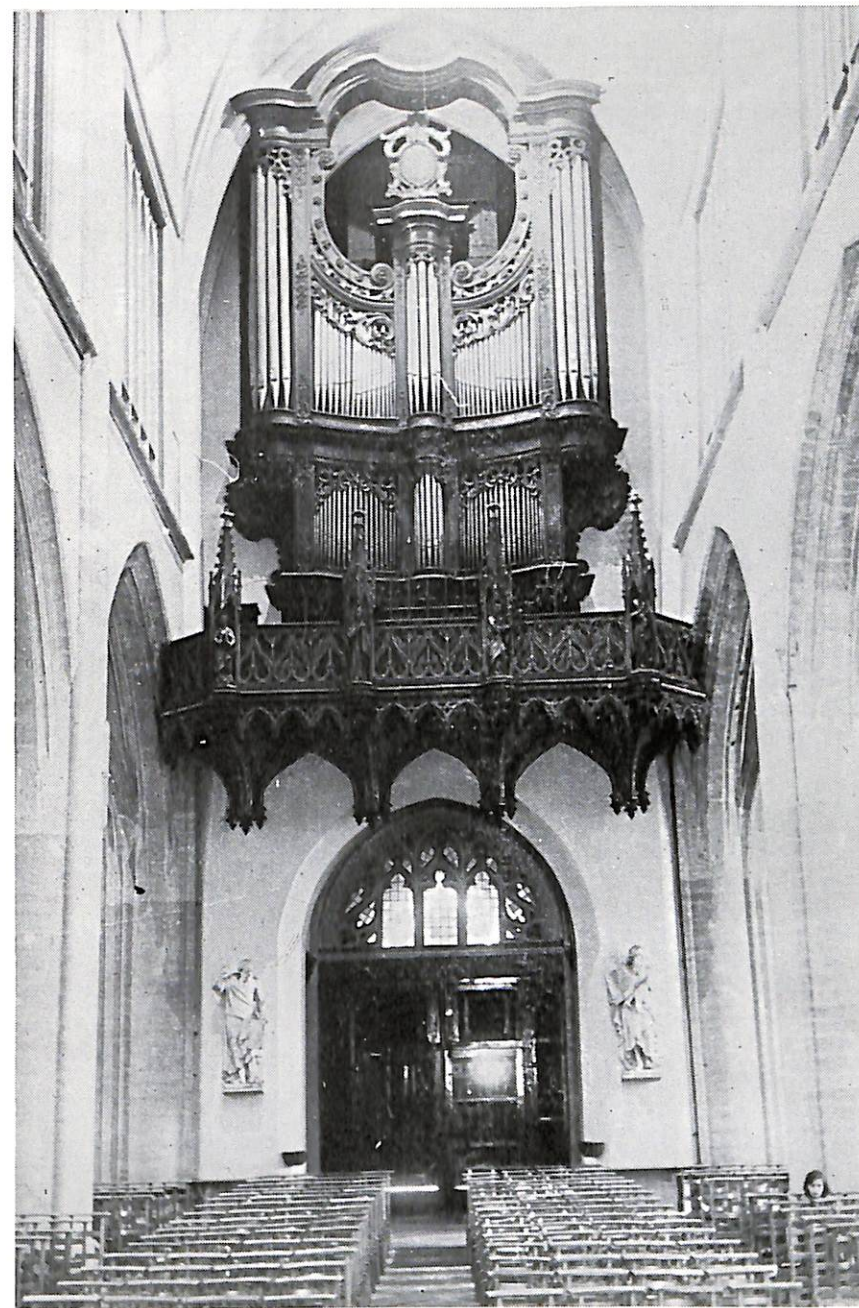
CONCERTPIECE opus 52a. Ed. C.F. Peters Corp.
New York 1955.

Het is vanzelfsprekend niet zo eenvoudig om geregeld orgelconcerto's met orkest uit te voeren. Het samenbrengen van een groot symfonieorkest en een groot concertorgel is eerder uitzonderlijk, en bijgevolg ligt er menige partituur voor orgel en orkest te wachten op deze gezegende omstandigheden. Helaas gebeurt dit ook met het grote orgelconcerto opus 52 van Flor Peeters. Ofschoon de komponist met dit werk persoonlijk ooit triomfen heeft geogst, o.a. met het Belgisch Nationaal Orkest o.l.v. André CLUYTENS, heeft dit omvangrijke en interessante werk weinig meer kansen gemaakt. Er bestaat tot nu toe geen respectabele, laat staan «voorbeeldige» opname van. Ik ben er derhalve van overtuigd dat er zich hier onder u kunstenaars bevinden die eerlang in deze toestand verandering zullen kunnen en willen brengen!

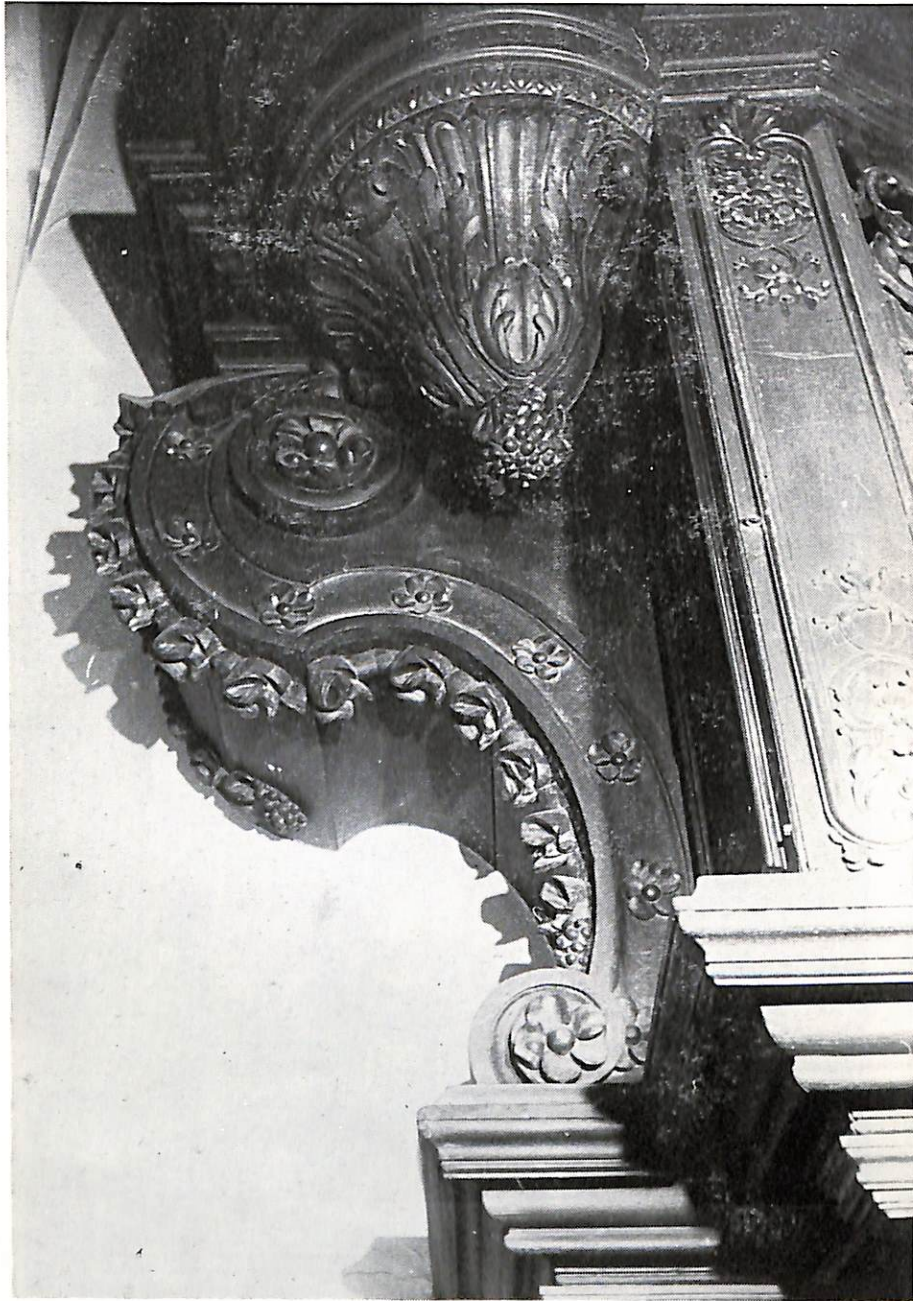
Alsof Flor Peeters deze noodlottige situatie zelf óók bevroedde, deed hij iets om tenminste de «gedachte» aan zijn concerto levend te houden : hij schreef zijn CONCERTPIECE, een adaptatie voor orgelsolo van de grote cadenza en van fragmenten uit het slotgedeelte ; en nummerde het doelbewust als opus 52 A. CONCERTPIECE liegt hoegenaamd niet om zijn naam, het is een waarachtig show-stuk voor de vingers én de voeten. En wanneer ik net tevoren zei dat de concertatostijl ongeveer rond de Modale Suite afgesloten werd, dan is dit slechts «ongeveer» juist. Flor Peeters zou nog menigmaal in zijn latere werken deze concertatostijl terug aanwenden, zij het dan intentioneel en met een totaal andere envergure.

Het CONCERTPIECE is zo één van die gevallen. Het stuk begint met een uitdagende pedaalsolo rijk aan dubbelnoten, en

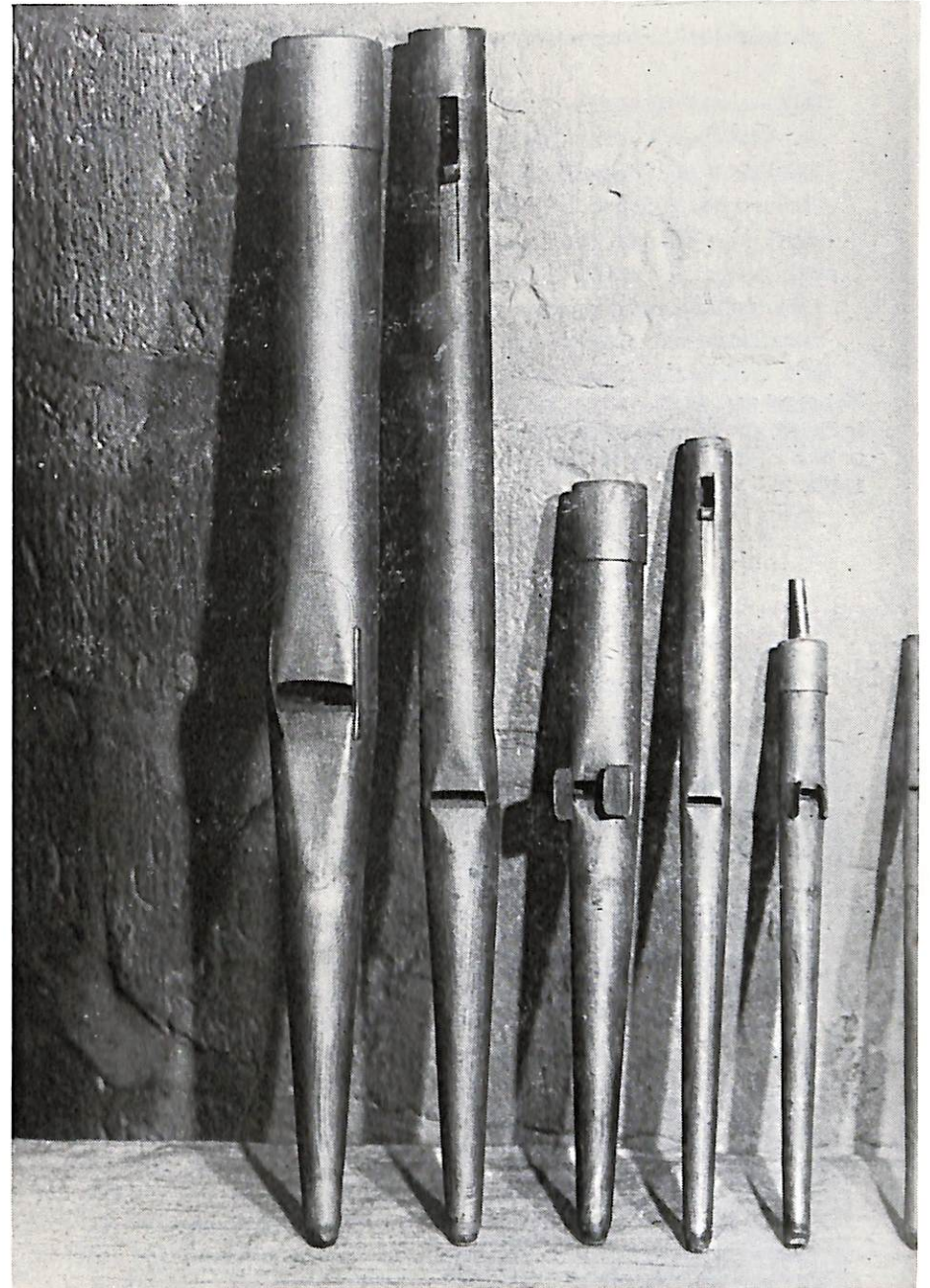
* Orgelkunst, jg. XII, p. 23-27.

Afbeelding 1 :
Het huidige orgel van de O.-L.-Vrouwekerk te Sint-Truiden

Afbeelding 2 : Niveau onderpositief, wang- en hangconsole

Afbeelding 3 : Het oudste pijpwerk, v.l.n.r. : C1-pijpen van bourdon 16', montre 8', bourdon 8', prestant 4', flûte 4' en doublette 2'.

Het orgel van de St.-Andreaskerk te Balen, cfr. bijdrage «Het Orgel te Balen», Orgelkunst XII, jg. nr. 1, blz. 20.

Deinze, O.-L.-Vrouwekerk (foto Provinciebestuur Oost-Vl., dienst kulturele Aangelegenheden).

Een bijdrage van Dr. Paul Huys over «Het Van Peteghem-orgel (1740-1742) in de O.-L.-Vrouwekerk van Deinze», verschijnt in volgend nummer (Orgelkunst XII, nr 3, sept 1989).

die de stimulus vormen voor een waarachtig pedaal-ballet enkele bladzijden verderop.

Het thema dat alhier de ganse structuur beheerst is één van Flor Peeters' meest martiale, meest uitbundige, meest dynamische, en van een rasechte concerto-architectuur. Ritmisch én melodisch terzelfdertijd, voortstuwend én afgelijnd, dwingend, meeslepend. Een beschouwelijk middendeel nodigt uit tot tijdelijk rust (zelfs concertorganisten mogen even op adem komen !); maar dan voelt men de deining weer toenemen en is er geen houden meer aan tot op het einde. Men wordt meegesleurd in een onstuitbaar martellato van simultane of van alternerende akkoorden, dan weer in guirlanden van toonladders, om tenslotte te worden klem gereden en vastgespijkerd door een gillend slotakkoord, als trof ons de hamer van Thor.

VARIATIONS ON A ORIGINAL THEME opus 58

Ed. Elkan-Vogel Comp. Inc. Philadelphia, 1947
opgedragen aan Josef Tönnies.

Evenals de Mondale Suite opus 43 en de latere Four Pieces opus 71, vormen de Variations On An Original Theme opus 58 een «concertstuk» zonder expliciet een virtuose stijl te ontplooiën. Opus 58 is een eerder «beteugelde» compositie waarmee de komponist een werk heeft willen brengen dat de goede doorsnee organist aankan zonder gevaar voor kleerscheuren. Stel u veeleer de begenadigde Flor Peeters voor die, aan zijn orgel gezeten, zich een ogenblik zit te vermeien in een kalm en zelfvergenoegd variatiespel op een huiselijk thema van eigen vinding. Geen gecompliceerdheid, geen uiterlijke schittering, veeleer een zuur-zoet geharmoniseerd volksliedachtig thema, gevolgd van een ludiek bicinium, daarna een zingend sostenuto met triolen en plukbas. De volgende variatie - adagio - laat een doorgetrokken canon horen in de onderkwint tussen discant en pedaal, alles op zachte registers; waarna weer een Andante volgt : je reinste Sarabande, zó weggelopen uit één of andere 18-eeuwse suite en terecht gekomen in de 20e eeuw ! Hoe sfeervol speelt Flor Peeters hier met de registratie : kwintatoon 16, fluit 8, gamba 4 (meestal dus enge mensuren !) en daaronder zachte, donkere bassen 16 en 32.

Alsof hij er tenslotte niet langer meer kon aan weerstaan komt er vervolgens een briljant Allegro vivace aan de beurt, in de ver-

trouwde concertato -(ergo 'toccata')-stijl, met dit keer de cantus in de bovenkwint tussen discant en pedaal. De voorlaatste variatie is heel speciaal interessant vanwege haar harmonische dwarsstanden boven een diatonische bas. In dit deel herkennen we de meditatieve Flor Peeters van o.a. Abdijvrede, Nu syt wellescome, Aria opus 51, e.d.m. Maar eveneens de Flor Peeters die we later - inz. in de vele koraalvoorspelen die hij nog zal schrijven - nog vaak zullen ontmoeten. Tot slot van dit werk komt er dan nog één van die eveneens karakteristieke «resessionals» (sortie's) van hem : met fiere fanfares in de manualen en ritmische decoratie, tegentijden en tamboeroffels in het pedaal.

FOUR PIECES FOR ORGAN opus 71

Ed. Mc Laughlin & Reilly, Boston, 1950

Opgedragen aan Kees Stolwijk, Nico Zeyen, zr. Marie Florence en Gabriël Verschraegen.

Met dit opus 71, bestaande uit 4 distinctieve karakterstukken : Hymn, Largo, In Memoriam en Final, zet Flor Peeters een reeks van composities voort die in feite al begonnen was met Modale Suite en doorgetrokken werd in de Variaties opus 58, en méér nog in het daaropvolgende opus 59, eveneens «Four Pieces for Organ», getiteld : Hymn, Legend, Nostalgia, Gavotte antique. Stukken dus die ongetwijfeld ontstaan zijn uit een romantische ontboezeming. Met dit opus 71 wordt niet alleen de *reeks* voortgezet maar wordt ook een *traditie* bestendigd die eertijds zo veralgemenend «Pièces Caractéristiques» werden genoemd.

Opus 71 dagtekent uit 1949, Modale Suite van 1939 ! De muzikale taal is intussen wezenlijk niet zo merkbaar veranderd, echter wél de techniek, de schrijftuur. Een opvallend en (qua tonaliteit) ongewoon stuk is het Largo, deze ongemeen zangerige cantilene op de trompet boven de plukbas. Een merkwaardigheid is verder dat de rechterhand halverwege het stuk resoluut in de Fa-sleutel afdaalt en de linker in de Sol-sleutel klimt; zodat dit niet alleen zo *klinkt* maar dat de organist gans de tijd met gekruiste armen dient te spelen.

Deze stukken zouden - buiten de Final - niet zulke belangstelling trekken (hun conceptie en uitwerking vallen eerder binnen een voor Flor Peeters «traditioneel» patroon) ware het niet dat er een emotionele drijfveer aan dit opus ten grondslag ligt. Ik verwijs

nl. naar het 3de deel In Memoriam en citeer dr. John Hofmann : «Tijdens de terugreis van mijn eerste Amerikaanse toernee in 1946, aan boord van een omgebouwd oorlogsschip, genaamd Ernie Pyle, naar de bekende oorlogscorrespondent; beleefde ik een ongewone en zeer ontroerende ervaring midden op de Atlantische Oceaan. Aan boord bevonden er zich verscheidene Belgische missionarissen op weg naar huis. Eén onder hen, Zuster Marie Florence uit Paridaens te Leuven, overleed op 19 juli aan boord van het schip. Met de vlag halfstok en meer dan 500 aanwezigen zongen we de complete Gregoriaanse Mis. Dan liet de gezagvoerder de kist aan de zee toevertrouwen. Ik werd die nacht zo aangegrepen door dit voorval dat ik niet kon slapen. En, wat zich in 1935 had voorgedaan toen mijn moeder stierf, gebeurde nu weer. Ik moest muziek schrijven. De daaropvolgende nacht schreef ik «In Memoriam» voor Zuster Marie Florence en, bood het manuscript bij mijn thuiskomst aan haar Overste aan».

Het laatste deel, Final, is een brusende toccata in concertatostijl : snippers als warrelend foliepapier in de manualen, rollen van solied aluminium in het pedaal. Ik kan het niet helpen telkens wanneer ik een Peeters-toccata hoor, het beeld voor me te zien van een Ticker Tape parade te New York : miljarden dansende kleurrijke papiertjes boven, en de superstar ginds beneden op 5th avenue. En zowel de Ticker Tape-held als de uitvoerende organist beleven een enorme emotie aan wat ze ondergaan !

De toccata-finale is doorlopend gebaseerd op het spel van alternerende manuaalakkorden. Hierdoor ontstaat doorheen het ganse stuk een situatie die de hoogste aandacht vereist voor wat duidelijke aanslag (zegge martellato) en vingerzuiverheid betreft. De cel-idee is gegrondvest op een volmaakt akkoord met middenin een chromatisch wisselakkoord, en dit telkens in al z'n omkeringen. Een minutenlange concentratietest voor de uitvoerder !

DRIE PRELUDEN EN FUGAS opus 72

Opgedragen aan zoon Guido Peeters

Ed. Schott's Söhne, Mainz, 1951

Men kan zich terecht afvragen hoe een auteur het bestaat om in een zo korte tijdsspanne als van nauwelijks één jaar, een zo volkomen anders gepolariseerde muziek te schrijven, zoals dit het geval is tussen de FOUR PIECES FOR ORGAN opus 71 en de

DREI PRELUDIEN UND FUGEN opus 72. Het eerste in raschte concertatostijl, het tweede in zuivere polifone stijl. Ter verduidelijking moet wel gezegd worden dat de uitgeverij Schott's Söhne te Mainz Flor Peeters het verzoek had gedaan deze Preluden en Fuga's te schrijven, omdat zulks ten eerste paste in een speciale editieplanning van de uitgeverij, en ten tweede omdat de neobarokesthetiek in 1950 ten volle in opgang was, weshalve Flor Peeters - middels zijn betrokkenheid bij de heropbloei van renaissance- en barokwerken - een sleutelfiguur was temidden van de toenmalige orgelkomponisten, én bovendien dé vertegenwoordiger bij uitstek in de Zuidelijke Nederlanden. Niet voor niets was hij de aangewezen figuur die de polyfone «Fiamminghi» zou vertegenwoordigen.

Gezien zijn gehechtheid aan Bach en de contrapuntische School is hij in die opdracht van Schott dan ook tenvolle geslaagd. Meesterlijk en op ronduit bewonderenswaardige manier durf ik te zeggen! Zeer kieskeurig en omzichtig laat Flor Peeters zijn aandacht gaan over de antieke toonaarden en plukt hij er 3 uit die hem bijzonder aanspreken: de levenslustige *lydische* modus, de ingekeerde en dat kwetsbare *dorische* modus, en de temperamentrijke maar tevens toch zelfbeheerste *myxolydische* modus. Vervolgens zal u wellicht eventjes verrast opkijken, Waarde toehoorders, en - hoewel ik ver van een psychiater ben - mij hier horen verklaren dat deze 3 Preluden en Fuga's, qua karakterisering en toonsoort, de portretten zijn van Flor Peeters' drie kinderen: LIEVA de lydische, FRIEDA de dorische en GUIDO de Myxolydische. De komponist besefte dit allicht zélf niet... of misschien toch? Hij heeft er alleszins een benaderend gevoel voor gehad, want hij heeft deze 3 diptieken aan zijn zoon (!) opgedragen. U ziet het, de auteur kwam heel dicht in de buurt!

We laten nu verdere vergelijking ter zijde en bekijken deze drie werken afzonderlijk. Naar mijn persoonlijke opinie vormt dit opus 72 een heel bijzonder werk in het oeuvre van Flor Peeters. Het is een rechtstreekse erfgenaam van de grootse Passacaglia en Fuga opus 42 en niet minder van de indrukwekkende Sinfonia per Organo opus 48.

In de lydische 1ste Prelude, die als kenmerk de zgh. grafiek vertoont, treft alvast de voortdurende tegenbeweging tussen de stemmen, en (zoals ook vaak bij J. S. Bach) het contrast tussen een voortdurend vloeiende beweging van kleinere notenwaarden

tegenover grotere die meestal statisch ofwel huppelend zijn. De lydische fuga start in de alt, met een typisch thema dat uit 2 secties bestaat. Het eigenaardige auditieve effect is dat - bij de inzet van de comes in de sopraan - het thema schijnt te worden uitgerokken: m.a.w. dat de eerste 2 secties schijnen te worden voortgezet door opnieuw 2 secties (nl. deze van de sopraan wel te verstaan), zodat het algemeen effect dat wordt van één geheel van 4 secties, gaande van midden-fa tot hoge-si, strekkend over 8 maten. Wie zich aan maat 45 nog de prelude herinnert zal opmerken dat de tandzaaggrafiek hier weer op het toneel verschijnt. Dit betreft nl. een oude techniek, afkomstig uit de 16de eeuw, zijnde een eigenschap van de beroemde Nederlandse Contrapuntisten.

«Sostenuto energico» zo luidt de tempoaanduiding van de dorische 2de prelude. Ze is beschouwend en trekt zich a.h.w. in het lommer terug. Maar ze is niet stug en mag bijgevolg ook zo nimmer gespeeld worden. Flor Peeters is een te toegewijde lyricus om stugge preludes te tolereren. Noemen we deze prelude een teruggetrokken, dromerige dolfijn die even in ondiepe waters uitrust en die, in de fuga, (molto andante) nog 3 van zijn soortgenoten ontvangt om samen het diepblauwe wonder van de oceaan te contempleren; vier dolfijnen van koninklijke bloede.

Met een flamboyante pedaalsolo beginnen betekende voor Flor Peeters quasi altijd een monumentale ontplooiing van de gedachten die op komst waren. Diegenen onder ons die hem de vivo meegemaakt hebben weten dat ik hierbij denk aan zijn pontificale improvisaties, zowel de entratas als de resessies. In werkelijkheid hebben we hier te doen met een historische Venetiaanse toccata alla Giov. Gabrieli: alternerend tussen improvisatorische fantasie en polifone contrapuntische gedachten. Luister naar het begin van de myxolydische 3de prelude en u zal onmiddellijk begrijpen wat ik bedoel: allegro vivo con fantasia, labiaalstemmen 8.4.2 miksturen en tongspelen, dus één groot plenum.

In de 3de fuga bereikt de komponist beslist een hoogtepunt, en het is bovendien ook nog een waarlijk «moeilijke» brok muziek, onder alle oogmerken: contrapuntisch, tonaal, ritmisch, speeltechnisch, bouwkundig. Ik zou lastig en pedant kunnen doen en u wijzen op enkele gedetermineerde passages om mijn gelijk te halen, maar ik wil het u en mezelf op dat punt liever gemakkelijk maken en u zeggen: zulke passages zijn er niet, men moet de fuga

nl. in één trek horen en op de voet volgen, want ze is een aanéén-schakeling van moeilijke passages ! Op dat punt komt ze de fuga uit de Sinfonia per Organo nabij.

PRELUDE, CANZONA E CIACONA opus 83

Ed. Novello, London, 1956

Opgedragen aan Ralph Donnes

Dr. John Hofmann, tot nu toe de voornaamste biograaf en bestudeerder van Flor Peeters, noemt de Prelude, Canzona e Ciacona opus 83 terecht een tripartita die, qua grondplan en uitbouw, terug gaat op de zuidduitse school (Pachelbel, Böhm). Ik wil echter nog verder gaan tot bij Froberger en diens Italiaanse meesters zoals Pasquini, met Frescobaldi op kop.

De prelude steunt op 5 secties die we hier A-B-C-D-E zullen noemen. Daarvan zijn A-C-E aan elkaar verwant, B-D onderling eveneens. De eerste 3 secties hebben een beweeglijke textuur, méér dan de andere 2, doch in deze zijn de imitatie en de motivische opstapeling dan weer primordiaal. Wie aandachtig luistert naar de delen A en E hoort 2 maal een mooie contrapuntische ontplooiing boven een lange pedaalstoot op de tonica, en dat gebeurt in vlotte varianten van achtsten, zestienden, triolen en onderlinge combinaties daarvan.

Canzona (deel 2) dient hier in de woordelijke betekenis te worden benaderd : chanson, lied, zang. Wanneer Flor Peeters intentioneel «canzona» schrijft, kan je er van overtuigd zijn van deze onverwoestbare lyricus een intense, zangerige, warme zielsmelodie te kunnen verwachten ! Om de eenheid in het drieluik te vrijwaren gebruikt de auteur een beproefde techniek, nl. het kopmotief, dat alweer naar Pachelbel verwijst, ofschoon het een principe is dat stamt uit de school van Dufay. Dit kopmotief is de stijgende terts waarmee elk deel aanvangt : in de hoekdelen in d, het middendeel in F (paral. toon). De hoofdbrok wordt ongetwijfeld gevormd door de Ciacona, de oude variatievorm zo dierbaar aan - alweer ! - de zuidduitse en de Italiaanse klaviermeesters. De Ciaconamelodie verhuist op gestelde tijden naar alle stemniveaus, maar ze ligt toch in overwegende mate in de pedaalbas. In totaal wordt ze 17 maal gehoord : 14 keer in de bas, 2 keer in de sopraan en 1 keer in de tenor. De komponist deelt deze ciacona op in 4 maal 4 duidelijk gescheiden secties. Over gans die

lange afstand past hij een spaarzame economie toe voor wat de ritmische ontvouwing betreft. Eens te meer wendt hij hier een eeuwenoude techniek aan, nl. deze van een progressief tot beweging komen via het principe van de «diminuering der notenwaarden», beginnend bij lange notenwaarden en eindigend bij korte, dat alles onderling gecombineerd. Sweelinck en Frescobaldi deden het reeds, Pachelbel, Buxtehude en Bach zetten het voort.

Ook de registratie-opbouw is pyramidiaal : beginnend met grondspelen 8' en 4', over de toevoeging via de nevenklavieren van 2' en zachte mixturen. Maar Flor Peeters veronachtzaamt niet die aloude formule die ook bij Sweelinck en diens tijdgenoten terug te vinden is, n.m. «de psychologische resignatie», anders gezegd het momentele terugschroeven van de op dat ogenblik bereikte dramatiek en beweging. Zó komt hij dan finaal tot een logisch, effectvol plenum.

Deze Ciacona is in vele opzichten de moeite waard en ik wil speciaal verwijzen naar de motivische opbouw en naar het tonale schema. Voor verschillende redenen is een vergelijking met historische werken in dit genre de moeite waard en ik zal slechts enkele namen suggereren van Ciacona-componisten als Frescobaldi, Buxtehude, Purcell en Pachelbel.

Let vooral ook op de vele facetten van frazering en articulatie, op de tendenzen in de registratie, de agogiek der tempi, de lichtheid van aanslag. Dàarin zal u dan - hoop ik - de kern van de kunstenaar Flor Peeters ontdekken, hem in uw hart sluiten en meenemen naar uw vaderland.

Een inhoudsopgave beoogt het zo practisch mogelijk raadplegen van de eerste tien jaargangen.

Deze bundel zal meer bepaald bevatten :

- errata en addenda
 - een register van belangrijke artikels per auteur
 - een register op illustraties
 - een register op persoonsnamen
 - een register op zaken
 - een register op bespreking
- en is verkrijgbaar aan de prijs van 100 BF (10 Gld., voor Nederland).

Tweede Internationaal Orgelconcours A. Willaert, Roeselare 4-6 mei 1989

Te Roeselare werd voor de tweede maal een Internationaal Orgelconcours georganiseerd door de Orgelkring Adriaan Willaert. Op de preselecties na, concentreerden alle activiteiten zich in de O.-L.-Vrouwekerk, rond het Ph. Forestorgel in 1883 gebouwd en in 1961, op advies van Dom Kreps, getransformeerd en uitgebreid met een volledig nieuw rugwerk en met «trompette en chamade» door J. Klais uit Bonn.

Zestien kandidaten hebben zich aangemeld. Het programma van de pre-selectie bestond uit een vrije keuze uit de 19de- en 20ste-eeuwse orgelliteratuur en werd beluisterd op cassette. De meeste kandidaten hebben grote orgelliteratuur, vooral uit de Franse symfonische orgelschool gepresenteerd en dit op een verzorgde wijze, zowel technisch als interpretatief.

Dit wijst duidelijk op een vernieuwde belangstelling van een genre dat tot voor kort in eigen land en bij onze noorderburen, eerder stiefmoederlijk werd behandeld.

Ongetwijfeld gaat dit verschijnsel gepaard met de herontdekking en de herwaardering van het symfonisch orgel en zijn muziek. Of is dit bij de jonge generatie een accentverschuiving voor een niet nader te omschrijven «baroksaturatie»?

Bij de beoordeling werd vooral uitgegaan van een correcte tekstlezing, ritmische stabiliteit en registratiekennis die tegemoetkomt aan de stylistische vereisten van de romantische en de moderne muziek.

Het hoogstaande niveau van de uitvoeringen en de interessante keuzewerken hebben het de jury niet gemakkelijk gemaakt.

De juryleden voor de voor-selectie op 15 januari 1989 waren Kamiel d'Hooghe, organist en directeur van het Kon. Conservatorium Brussel, Jan Van Landeghem, organist, directeur Stedelijke Muziekschool Bornem, Joz Swinnen, organist, eerste Producer, BRT-3 en Eric Hallein, organist, lesgever Stedelijke Muziekacademie Roeselare en Kon. Conservatorium Brussel, Ondervoorzitter Orgelkring Adriaan Willaert.

Juryconcert

Het juryconcert, dat gegeven werd door de juryleden van de finaleproef, opende op donderdag 4 mei het orgelfeest met een boeiend programma van meestal weinig bekende orgelliteratuur. K. d'Hooghe bracht als aandenken aan de vijftigste verjaardag van het overlijden van Charles Tournemire het opus 56 uit «L'Orgue Mystique» gewijd aan het Pinksterfeest, dat tien dagen later gevierd werd. Jan Jongepier speelde werk van Albert De Klerk, Marcel Dupré en gaf een uiterst boeiende improvisatie op een volkslied.

Rudolf Meyer bleef bij het gangbare repertoire en zette J. S. Bach en C. Franck tegenover elkaar. Eric Hallein zorgde voor een boeiende fermata met de sonate «O Filii» van Jacques Lemmens en Variaties op «Pierlala» opus 142 van Marinus de Jong.

Halve Finale

Uiteindelijk werden elf kandidaten toegelaten tot de halve finale. Naast zeven Nederlanders bleef een Belg, een Japanner en een Duitser in de competitie. Ze zijn: Peter Cramer, Gerrit de Gier, Bas de Vroome, Anton Doornheim, William Janssen, Jetty Podt, Berry van Berkum en Joop van Hoozen uit Nederland, Friedhelm Flamme uit Duitsland, Yuzuru Hiranaka uit Japan en Peter Thomas uit België.

Daar de Japanse kandidaat zich niet aanmeldde speelden tien kandidaten de halve finale. Zij vertolkten een repertoirestuk uit de 19de- of de 20ste-eeuw, niet hetzelfde als dat van de voorselectie, en het verplichte werk, zijnde het bekroonde werk van de compositiewedstrijd «Herman Roelstraete», gecomponeerd door Frans Geysen, met als titel «Herman Roelstraete - Memoriaal».

Het is een zeer goed gestructureerd werk in de repetitieve stijl, door de componist in alle omstandigheden met stevige rustige zelfbewustheid toegepast.

Groeiend vanuit een 21 maal herhaalde cel van een stijgende kleine secunde, zorgen ritmische verschuivingen en verkleiningen voor steeds verrassende invalshoeken. Als de kleine secunde geleidelijk uitgebreid wordt tot de terts en de kwart, als omkeringen en verdichtingen nieuwe elementen aanbrengen groeit het geheel tot een verfijnd fortissimo klankenspectrum dat uiteindelijk op een verstilde wijze besluit. Het is een verrijking van het Belgisch modern orgelrepertoire.

Omwille van zijn vele verschuivingen dwingt dit stuk tot grote concentratie. Spelers met enkel automatische reflexen hebben het zeer moeilijk. Daar de partituur dynamische schakeringen voorziet die door elke organist persoonlijk dienen ingevuld te worden kregen wij zeer gedifferentieerde registratieplannen.

Bas de Vroome (1962) uit Nederland werd door de jury aange-
wezen als de beste vertolker van dit geslaagde orgel-opus.

Verder is het tijdens de halve finale, opgevallen dat de registratie-
plannen bij de Mendelssohn-, Reger- en Lisztcompositie teveel
uitgaan van neo-barokke, hoge, ruige mixturen en niet versmel-
tende solostemmen met vaak te dun en te hoog liggende melodieën.
Niet alle kandidaten zijn vertrouwd met de behandeling en de
werking van de zwelkast. Aldus bleef het reciet ver weg op de
achtergrond, ook wanneer in de partituur van de «Prélude et
Fugue sur le nom d'Alain» van M. Duruflé, een crescendo is aan-
geduid. Merkwaaardige ontdekkingen maken zulk concours dan
weer tot een feest voor de geest en het hart van de luisteraar.
Aldus hoorden we een te weinig bekende Pastorale van R. Ducasse,
een knap gecomponeerde en schitterend verdedigde «Permanent
Wave» (1985) van Joep Straesser en goede, geïnspireerde wat
langdradige orgelklanken van Herbert Howells.

Finale

De jury duidde na een lange beraadslaging vier finalisten aan,
daar waar er slechts drie voorzien waren. Zij zijn Berry van
Berkum, Joop van Goozen, Bas de Vroome uit Nederland en
Peter Thomas uit België.

Het juryrapport onderstreepte de zorgvuldige voorbereiding, de
tekstgetrouwe verklankingen en het hoge niveau.

Het verplichte werk voor de finale was de «Fantasia Mixolidia»
opus 95 nr 3 van Herman Roelstraete. Daarnaast diende een vrij
te kiezen repertoirestuk vertolkt te worden uit de 19de- of 20ste-
eeuwse Belgische orgelliteratuur, waartoe blijkbaar ook C. Franck
gerekend werd.

De feestelijke, sprankelende modaal gekleurde, in een neo-barok
klankideaal gecomponeerde Roelstraete-compositie kreeg gespierde
weinig gedifferentieerde registraties vanwege B. van Berkum en
J. van Goozen. In tegenstelling hiermee gaven P. Thomas en B.
de Vroome kleurrijke verklankingen met zin voor musiceervreugde.
De «Prière» van C. Franck werd door van Berkum zeer poëtisch

verklankt. De polyritmen konden nog precieser en terzelfdertijd
soepeler gespeeld worden.

J. van Goozen gaf een verzorgde versie van de «Ostinato» van
Andre Laporte maar vergiste zich in de architecturale uitbouw
van de «Pièce héroïque» van C. Franck. Ook de registratie van de
pizzicato-bassen in het middendeel werd niet juist weergegeven.
De koppel van het reciet aan het pedaal vernietigt het pauken-
effect.

P. Thomas gaf een uitstekende verklanking van twee delen uit de
Modale Suite van Flor Peeters en B. de Vroome besloot met een
indrukwekkende uitvoering van de grootse Sonata Eroïca van
Joseph Jongen.

Slotakkoord

Dit tweede Internationaal Orgelconcours te Roeselare was uiter-
mate belangrijk omdat het niet aansluit bij het repertoire van
vele andere internationale wedstrijden, omdat het zich beperkt
tot de verklanking van orgelmuziek uit de 19de en de 20ste eeuw,
omdat het de nadruk legt op de eigen componisten uit verleden en
heden, omdat het aldus de Belgische orgelcultuur glans bezorgt,
omdat het orgelœuvre van Herman Roelstraete extra benadrukt
wordt en omdat nieuwe composities gecreëerd worden.

Voor hen die graag statistische gegevens bijhouden, weze erop
gewezen dat de tien kandidaten, tienmaal een nieuwe compositie
van Frans Geysen speelden, dat tien kandidaten een werk van H.
Roelstraete instudeerden. Dat de Sonata Eroïca van Jongen door
drie Nederlandse kandidaten werden ingestudeerd, dat van F.
Peeters, de Symfonische Fantasia, de Mondale Suite, de Toccata,
Fuga en Hymne op «Ave Maris Stella» en de Sonata quasi una
Fantasia door vier verschillende kandidaten werd voorbereid, wat
wijst op differentiatie in de bekendheid van Peeters' œuvre en
dat de Ostinato per Organo van A. Laporte éénmaal verklankt
werd.

Aldus heeft de nijverheids- en handelaarsstad Roeselare een orgel-
cultuur-product aangeboden dat uniek is, dat van ons is en dat
aanslaat in het internationale orgelmilieu.

Is dit geen voorbeeld van Vlaamse cultuurpolitiek die steun en
uitstraling verdient ?

Het is een belangrijke gebeurtenis en vraagt om herhaling.

K. d'Hooghe

Ter bespreking

PEETERS, Paul (eindredactie) :

BACHS «ORGEL-BÜCHLEIN» IN NIEUW PERSPECTIEF

Utrecht, Protestantse Stichting Bibliotheekwezen en Lectuurvoorziening, 1988.

ISBN 90-6495-173-X / 260 blz.

De nieuwe uitgavenreeks «Kerkmuziek en Liturgie», een initiatief van het Nederlands Instituut voor kerkmuziek te Utrecht, werd geopend met een publikatie die een nieuw licht werpt op het «Orgel-Büchlein» van Johann Sebastian Bach. De direkte aanleiding hiertoe was het door de Nederlandse Organistenvereniging georganiseerde internationale Bach-congres dat in 1985 te Groningen werd gehouden. Te dele vormt deze bundel dan ook de neerslag van dit gebeuren.

Werner Breig bijt in dit congresboek de spits af met een referaat «Over de historische achtergrond en de compositiegeschiedenis van Bachs «Orgel-Büchlein». Hierin schetst de auteur de compositietechniek die Bach in het OB hanteerde en die hij deels ontleende aan de koraalpartita. De composities uit de Weimar-periode vormen samen met de geciteerde partitavorm de historische achtergrond van Bachs OB.

Prof. Dr. Casper Honders gaat in zijn verhandeling dieper in op de historisch-theologische context van de teksten uit het OB en tracht onze horizon te verruimen door vanuit de liedteksten de muziek te begrijpen. Hiervoor worden talrijke voorbeelden aangehaald.

Peter Van Dijk verantwoordt in zijn inleiding bij de teksten van de koralen die Bach in zijn OB toonzette waarom precies de zangbundel «Schuldiges Lob Gottes Oder Geistreiches Gesang-Buch», Weimar 1713, als uitgangspunt is genomen. Hierna volgen de integrale liedteksten met verklarende woordenlijsten. Deze bijdrage is een primeur en vormt vanzelfsprekend het leeuwenaandeel van dit boek.

Bachs OB in nieuw perspectief - blz 2.

«Bachs registratie-principes, toegespitst op het 'Orgel-Büchlein' » : zo luidt de titel van het volgende artikel, eveneens van de hand van Peter Van Dijk. Alle aanwijzingen kunnen worden geverifieerd in de bijhorende bijlagen waarin de archivalia zijn afgedrukt. Ook worden registratiebronnen uit Bachs tijd aangehaald.

Enkele gegevens betreffende maatsoorten en tempi uit Frankrijk en Duitsland worden ons door Jan van Biezen aangereikt. In het tweede gedeelte van zijn betoog gaat hij hierop in bij de orgelwerken van J.S. Bach. Eveneens vraagt Jan van Biezen aandacht voor de proportionele temporelaties. Een eerste deel van deze bijdrage werd reeds vroeger gepubliceerd in «Het Orgel» van juni 1985, als voorbereiding op hoger vermeld congres. Als illustratie bij dit referaat werd een muziekcassette gemaakt waarop Hans Van Nieuwkoop op het orgel van de Dorpskerk te Wassenaar orgelwerken en fragmenten van orgelwerken van J.S. Bach vertolkte. Zo is de theorie geen dode letter, maar is zij springlevend.

De diverse artikels uit de congresboek werden van samenvattingen voorzien in het Duits, het Engels of het Nederlands. Op die manier krijgt deze bundel een internationale uitstraling. De talrijke voetnoten en uitstekende bibliografie bieden mogelijkheden tot grondiger studie.

Ik ben ervan overtuigd dat dit congresboek werkelijk onmisbaar is vermits het OB zowat de bijbel van de orgelopleiding is en bovendien zeer vele organisten dit «orgelboekje» een vaste plaats hebben gegeven in hun repertorium.

L. B.

BUSCH, Herman J. e.a. :

«ZUR INTERPRETATION DER ORGELMUSIK MAX REGERS»

Kassel, Edition Merseburger 1537, 1988.

ISBN 3-87537-226-3 / 108 blz.

Wie het orgelwerk van Max Reger (1873-1916) van nabij bestudeert, wordt onvermijdelijk geconfronteerd met problemen die zich vooral situeren op het terrein van de interpretatie. Welke instrumenten waren voorhanden? Welke klankvoorstelling hadden Max Reger en zijn voorvechter Karl Straube voor ogen? Hoe kan de partituur hierop aansluitend gerealiseerd worden? Welke rol speelde organist en vriend Karl Straube bij het totstandkomen van het notenbeeld? Van deze laatste is overigens geweten dat hij zich niet al te streng aan de voordrachtsaanduidingen van Reger hield. Hoe dienen we de genoteerde tempi, dynamiek en registratie, manuaalwisselingen, frasering en articulatie precies te interpreteren?

Deze vragen en nog vele andere worden door de auteurs Hermann J. Busch, Suzanne Popp, Heinz Wunderlich en Bernhard Haas op een zeer verhelderende manier beantwoord. Met uitzondering van de bijdrage van auteur Wunderlich, zijn de opgenomen verhandelingen origineel. Talrijke bronnen en disposities worden geciteerd. Aan de hand van partituuruittreksels worden praktische realisaties belicht. Een uitvoerige werkljst en dito literatuuropgave completeren het geheel en vormen meteen een uitnodiging tot verdere diepgaande studie. Deze publikatie is dan ook een aanzet om vanuit historische achtergrond te komen tot een adequate vertolking.

In deze reeks publikaties verscheen reeds een gelijkaardige studie «Zur Interpretation der französischen Orgelmusik» met bijdragen van o.a. H. J. Busch, E. Kooiman en M. L. Jaquet-Langlais met o.m. probleemstellingen rond interpretatie van de «inégalité» in de Franse klassieke orgelmusiek en de uitvoering van Francks orgelwerk. Eveneens zeer de moeite waard!

L. B.

KLINDA, Ferdinand :

ORGELREGISTIERUNG — Klanggestaltung der Orgelmusik

Leipzig, VEB Breitkopf & Härtel Musikverlag, 1987

ISBN 3-7330-0026 / 268 blz.

Dit boek is in twee delen opgezet : in deel 1 zoekt de auteur, Prof. Dr. F. Klinda, een antwoord naar meer algemene vragen betreffende registraties. Een overzicht van de middeleeuwse tot en met de hedendaagse registratiepraktijk wordt op een chronologisch-geografische manier in deel 2 uitgewerkt. Ook minder gekende gebruiken uit Engeland, Polen en het huidige Tsjecho-Slowakije komen aan bod. De 19de- en 20ste-eeuwse registratievoorschriften beperken zich in hoofdzaak tot Duitsland en Frankrijk. Registraties voor avantgarde muziek komen niet voor. Een literatuur- en dispositielijst als ook een personenregister completeren dit naslagwerk.

Een bespreking geven van alle gegevens is binnen dit kader vrijwel onmogelijk. Ik heb me dan ook beperkt tot enkele stijlperiodes.

Eens te meer is het een zeer teleurstellend boek geworden in de reeks «registratiegebruiken in de orgelliteratuur». De professionele organist en de conservatoriumstudent, voor wie ook dit boek in de eerste plaats is bestemd, weze dus opnieuw gewaarschuwd : controleer en vergelijk zo veel mogelijk met het origineel of andere naslagwerken!

Wat onmiddellijk bij het doornemen van het boek opvalt, is de erg onwetenschappelijke benadering van de materie. Duidelijke verwijzingen en voetnoten ontbreken quasi volledig, zodat controle of verder diepgaand onderzoek moeilijker en vooral tijdrovend is. Wat doe je

als kritisch lezer met verwijzingen als «Einige Beispiele für zwei-manualiges Spiel aus alten Quellen» (blz. 98) ?

Ook de literatuurlijst achteraan het boek vertoont toch wel grote leemten. Zo ontbreken voor de Franse klassieke orgelmuziek volgende zeer belangrijke werken :

Diederich, S. : «Originale Registrieranweisungen in der französischen Orgelmusik des 17. und 18. Jahrhunderts», Kassel, 1975 en Douglass, F. : «The language of the Classical French Organ», New Haven, 1969. Voorts heeft Prof. Klinda zijn lezerspubliek toch wel erg laag op wanneer hij stelt dat Kellers bewerkingen van de toccata's van Frescobaldi voor manuaal en pedaal hoofdzakelijk manualiter dienen te worden uitgevoerd (ed. Peters, Leipzig). Hoeft dit nog gezegd ? (zie blz. 46). Op blz. 100 verwijst de auteur naar een uitgave van Tourneüre en F. Peeters om te stellen dat thematisch pedaalspel in de «Batalha imperial» van J. Cabanilles ongeschikt is op een historisch instrument.

Een tweede, tevens belangrijkste punt van kritiek heeft betrekking op de registratiebronnen zelf. Deze archivalia worden foutief, onvolledig of zeer ongenueanceerd veralgemeend weergegeven. Het taalgebruik is wisselend : enerzijds wordt de bron in de originele taal weergegeven en anderzijds krijg je onmiddellijk een Duitse vertaling, waarbij weerom een controle wegvalt als je geen andere boeken of bronnen raadpleegt. Enkele voorbeelden om deze kritiek te staven : Blz. 42 (Italië) : registratiebron van C. Antegnati uit «l'Arte organica»

1. Ripieno : de hoogste rang van de principale (XXXIII) ontbreekt !
2. Mezzo-ripieno :

Klinda schrijft :

«Principale, Ottava, XXII,XXIX»

Antegnati schrijft :

«Principale VIII Flauto in VIII XXIX XXXIII»

5. Klinda : «Ottava, Flauto in VIII XV, XIX»
Antegnati : «VIII Flauto in VIII XIX Flauto in XXII»

7. Klinda : «VIII Flauto in VIII» mit Voce umana
Antegnati : «VIII Flauto in VIII Tremolante»

Is voor Prof. Dr. Klinda een Tremolante identiek aan een Voce umana ?

Er staan nog meer fouten in deze bron. Bovendien is ze onvolledig weergegeven en zijn de orgeldisposities waaruit Antegnati zijn voorschriften afleidde, niet opgenomen.

Ferdinand Klinda vat soms enkele niet geciteerde bronnen samen, zodat het gissen blijft welke archivalia hiervoor zijn aangewend (blz. 55, blz. 73 tot 78, ...).

Bij de Zuidnederlandse registratiekunst neemt Klinda het Van Peteghem-orgel van Haringe uit 1778 als voorbeeld voor de vertolking van het oeuvre van Van den Kerckhoven die nota bene leefde van 1618 tot 1701 ! Registratievoorbeelden bij het werk van geciteerd componist haalt Klinda bij Flor Peeters : wetenschappelijk, niet-waar ? Waar Klinda bovendien volgende wijsheid vandaan haalt, blijft voor mij een raadsel.

«Kerckhovens grosse Fantasien, Präludien und Fugen verlangen reich, der Struktur angemessene Registrierungen mit Manual- en Registerwechsel : die Einleitungen mit Vollem Werk, die Zwischensätze kontrastierend auf einem Nebenwerk mit Labialregistern 8', 2' oder 8', 4', 2' solistische Abschnitte hervorgehoben mit Aliquoten- oder Zungenregistern, zum Schluss zu mit Steigerung (Manualkoppel, hohe Mixturen, 16' Register)» (blz. 60).

Kritiekloos neemt Klinda de voorschriften uit de «Harmonie universelle» van Mersenne over. Bij de samenstelling van het «plain jeu» blijkt immers dat Mersenne een verkeerde letter heeft geplaatst,

zodat deze overeenkomt met de Tierce, daar waar dit uiteraard een Cymbale dient te zijn (voor de letter K moet men bij Mersenne H lezen ; zie hiervoor ook Diederich, S. : o.c., blz. 19). Klinda trekt hieruit foute conclusies : «Merkwürdigerweise erscheinen in den Anleitungen die Tierce im Plain jeu» (blz. 71), of hoe een schrijffout wordt verheven tot (pseudo-) wetenschap !

Een kritische noot tenslotte over het aanhalen van disposities : ik val in herhaling maar ook hier zijn tal van onjuistheden te bespeuren : Eén voorbeeld : blz. 63-64. Klinda noteert hier de originele dispositie van het Alexandre Thierry-orgel uit 1679-1687 :

G.O. : Cymbale is IV i.p.v. V sterk, geen Dessus de Flûte 8' maar een Flûte 4 ; POS. : Fourniture III i.p.v. IV sterk, Cymbale II i.p.v. III sterk ; ECHO : Cymbale II i.p.v. III sterk, 4' 2 $\frac{3}{4}$ ', 2' en 13/5' ontbreken ; PED. : 30 toetsen i.p.v. 20 ; koppel Pos/GO en 2 tremblants ontbreken eveneens.

Hier eindig ik dan maar mijn lijst met talloze aantekeningen die ik heb gemaakt bij het «doorworstelen» van dit boek.

Jammer van de gemiste kans. Dit boek is onbetrouwbaar !

L. B.

WOLFGANG GUHSWALD : «FASZINATION EINER DOMORGEL»
Verlag Heggen & Co, Altstadtstr., 17-19, 5090 Leverkusen 3, BRD.
Prijs 22 DM.

Bovenvermelde publikatie toont prachtige foto's en geeft vele toelichtingen over het Klais-orgel van 1980 in de Dom van Altenberg. Deze uitgave werd gerealiseerd door de Stiftung Altenberg, die eveneens een Internationale Altenberger Orgelakademie gesticht heeft.

JOHN BROCK : INTRODUCTION TO ORGAN PLAYING in 17th & 18th Century Style.
Ed. Monk Music, P.O. Box 12069, Knoxville, Tennessee U.S.A.

Persoonlijk deed ik in de veertiger jaren mijn eerste orgelstappen met Laudate I en II van O. De Puydt, Studien zur Erreichung des Obligaten Pedalspiels I/II van J. Schneider, Praktische Orgelschule van J.E. Habert, the Art of Organplaying van W.T. Best, Tägliche Uebungen im Pedalspiel I/II van S. De Lange.

Tijdens de vijftiger jaren werd de complete orgelmethode Ars Organi I, II en III van Flor Peeters gepubliceerd.

Deze methode, verspreid over de gehele wereld, gaat uit van het «Legato absolu». De Editia XXI Aucta et Emendata wijst naar nieuwe inzichten. De nood aan een gedifferentieerde articulatie is dikwijls voelbaar. Het zoeken naar bronnenmateriaal hangt in de lucht.

Het orgelonderwijs is sedert de voorbije twintig jaar in een stroomversnelling gekomen omwille van een uitgesproken gedifferentieerd stijlbewustzijn.

Historische instrumenten worden omwille van hun eigen stijlkenmerken bestudeerd. De registratie en uitvoeringspraktijk wordt steeds meer gericht naar de historische klaviertechniek. Met enkel een moderne pianotechniek loopt men verloren in het sprookjesbos van de vroegere orgelmuziek.

De organistenbibliotheken groeien aan met belangrijke werken over de historische muziekpraktijk, de instrumentenbouw en de registratiekunde. De orgelstudie wordt thans verdeeld tussen de oefening op de orgelbank en de eruditie i.v.m. de vroegere praktijk.

Elke organist dient een reeks wetenswaardigheden te beheersen zoniet is hij hopeloos achterop.

De orgelpedagogen geraken in verwarring en stellen de vraag of zij dienen uit te gaan van de moderne klaviertechniek — legato absolu — ofwel onmiddellijk zullen starten met de vroegere klavier-techniek.

Een eenduidig antwoord kan hierop moeilijk gegeven worden omdat elke leerling en elke leraar telkens uitgaat van een verschillend vertrekpunt. Dit hangt af van het inzicht en het assimilatieproces van alle betrokkenen.

Vanzelfsprekend is de vorming van een goede techniek geïnspireerd door een muzikale bovenstructuur, de basis van goed orgelspel. Aldus kan een goed klavierspeler zich goed aanpassen — mits het nodige bewustzijn — aan de noden van de gedifferentieerde stijl-kenmerken.

De gevorderde studenten en professionelen gaan bij voorkeur uit van Urtekstuitgaven of fac-simile-uitgaven en zoeken zelf een passende manuaal- en pedaalapplicatuur.

Om de beginneling op het goede spoor te helpen heeft hij nood aan voorbeelden en modellen. Daarom zoekt hij leiding bij een bekwaam leraar. Een passende methode of leidraad zal behulpzaam zijn.

John Brock, professor aan de University of Tennessee, Knoxville, USA, heeft een methode geschreven die de zoekende orgelleerling en -leraar op het spoor zet van vingerzettingssystemen die aansluiten bij de voorbeelden van J.S. Bach.

Hierbij is het systeem van het plaatsen van de «goede» vinger op de «goede» noot gekoppeld aan voorbeelden uit de Nederlandse en de Noordduitse school. Terwijl de rechterhand vooral «gepaarde» groepen met de derde en de vierde vinger speelt wordt in de linkerhand in dalende lijn bv. meer de tweede aan de derde vinger gepaard.

In het pedaal wordt uitgegaan van louter puntspel waarbij de linker-voet vooral het linkerdeel van het pedaal toetst en de rechtervoet vooral het eigen territorium bespeelt.

De articulatie-notatie gaat eveneens uit van de «goede» noten die op de sterke tel minder lang aangehouden worden en een kortere afslag krijgen. Zij worden gevolgd door een lagere articulatie-ruimte.

De ornamentatie wordt zeer summier behandeld. Het repertoire voorafgegaan door manuaal- en pedaal oefeningen bestaat uit 36 stukken verdeeld in drie groepen; tweestemmig manuaal spel; drie- en vierstemmige polyfonie; composities met pedaal.

Door de ontwikkeling van een goed voorstellingsvermogen kan een speler muzikale ideeën ervaren en meedelen.

Om tot een goed klankvoorstellingsvermogen te komen dient de speler te beschikken over een goed mechanisch instrument.

John Brock gaat in deel I uit van legato (legato absolu), gestructureerd legato (gearticuleerd legato) en non legato. Het legatissimospel of legato absolu-spel is toepasselijk op de romantische en een deel van de latere muziek en wordt verder niet uitgewerkt. Het gestructureerd legato en het non legato spel krijgt veel aandacht, dit vooral op basis van de metrische en ritmische structuren.

De vingerzettingen vallen terug op barokvoorbeelden.

Deel II geeft tweestemmige composities met vingerzettingen en articulatie-tekens. Leraar en leerling worden geholpen met korte heldere adviezen. Coördinatie in de articulatie van beide handen wordt nagestreefd. Gesyncopeerde noten worden met diiminuendo-effekt losgelaten. De hemiola wordt aangeleerd.

Deel III geeft mooie drie- en vierstemmige manuaalstukken waarbij de nadruk ligt op een polyfone, zangerige speelwijze, gecoördineerde articulatie en ontspanning van arm en hand.

Deel IV geeft pedaal oefeningen en gaat uit van puntspel. Dit wordt ten sterkste aangeraden, ook op moderne orgels. Ook hier wordt bewust gekozen voor de barokke speelwijze waarbij een en dezelfde

voet verschillende toetsen na elkaar speelt en dit met de daaruit voortvloeiende bewuste fijnzinnige articulatie, goed in contact met de toetsen.

De oefeningen voor coördinatie tussen manuaal en pedaal volgen dezelfde lijn.

Deel V bestaat uit composities, voorzien van articulatie-tekens, vinger-voet zettingen.

Registratievoorstellen zijn uitgewerkt in een Appendix.

John Brock heeft gezorgd voor een praktisch boek. Het is een eerste gids die op klare wijze de beginnende weg uitstippelt en die de modern gevormde organisten met weinig ervaring in de barokke interpretatiekunst behulpzaam zal zijn. Toch zal menig organist betreuren dat hij zeer weinig historisch bronnenmateriaal aangebracht heeft. De onderbouw van de «Introduction» zou nog winnen aan overtuigingskracht.

Er is veel goed gekozen muziek. De toelichtingen zijn beknopt en helder. Aanbevolen.

K. D'H.

NAJI HAKIM : *FANTASIE SUR «ADESTE, FIDELES»*

voor orgel, met tweede orgel ad libitum.

Ed. Bornemann, 15 Rue de Tournon, 75006 Paris.

Père François de Verges, rector van de «Basilique de Sacré-Cœur», geeft in een hooggestemde introductie zijn indrukken over de eerste uitvoering.

Van de jonge talentrijke organist, improvisator en componist Naji Hakim ligt een effectrijke, brillant-klinkende fantasia voor met rijk-gekleurde akkoorden, levendige ritmen, vlot passagewerk en sterke uitstraling o.m. door de goed herkenbare motieven van het over overbekende kerstlied «Adeste fideles».

Deze fantasia is in de openings- en slotportiek geankerd op rijk gekleurde eerste- en vijfde graadsharmonieën.

Het «Venite adoremus» klinkt aanvankelijk met articulerende trompet-akkoorden en wordt gesteund door de processiestap van de pedaal-partij.

Een poëtisch middendeel komt tot rust op een gekleurd G-akkoord. Hierna volgt een toccata met rijk passagewerk en hymnisch pedaalspel in octaaf op «Venite Adoremus».

Het is goed geschreven orgelmuziek in symfonische stijl met grootse effecten.

K. D'H.

CHRISTIAN HEINRICH RINCK : 3 CHORAL PARTITAS

Hilversum, Harmonia-uitgave nr. 3754 - 13,65 Hfl.

Incognita Organo dee 35

In de serie «Incognita Organo» verscheen andermaal een uitgave met orgelwerk van Christian Heinrich Rinck (1770-1846). Prof. Dr. Ewald Kooiman verzorgde ook deze uitgave die drie koraalpartita's bevat van deze gerenommeerde Duitse organist en componist.

De pennevruchten zelf zijn niet groots van allure. De vormen waarop de variaties zijn gebouwd, stelen op de barokke tradities waarmee Rinck, via de studie bij Bachleerling Kittel, goed vertrouwd was. De taal van de variaties zelf is wel in een 19de eeuws kleedje gestopt. «Het resultaat is vaak van een ontmoedigende kleinburgerlijkheid, maar een enkele maal stijgt Rinck uit boven zijn eigen beperkingen. In de variaties over «Freu dich sehr o meine Seele», maar vooral in de derde variatie van «Christus der ist mein Leben» zien we hiervan treffende voorbeelden». Met dit citaat uit het voorwoord van E. Kooiman stemmen wij ten volle in.

L. B.

Mededelingen

38ste Int. Orgelweek Nuereenberg, 22.6 - 2.7.89

Talrijke orgelconcerten, een internationaal improvisatieconcours, een wetenschappelijk symposium over «Improvisatie en Methodiek van het Improvisatieonderricht» en een improvisatie-meesterkursus zijn de ingrediënten van deze 38ste Internationale Orgelweek.

Int. Orgelakademie «Ile de France» 26-30 juni 1989

L. Rogg, F.-H. Houbart en M.-C. Alain geven elk een meesterkursus respectievelijk op de orgels van Lagny, Meaux en Mitry-Mory. Lionel Rogg behandelt Duitse orgelmuziek uit de 17de- en 18de-eeuw, François-Henri Houbart zal cursus geven over de vroeg romantische en romantische orgelmeesters en Marie-Claire Alain heeft als thema de Franse orgelmuziek van de 17de en 18de eeuw. Huguette Dreyfys geeft een meesterkursus clavecimbel over muziek uit de 17de en 18de eeuw.

Inlichtingen : Académie Int. D'Orgue d'Ile de France, Hôtel de Ville, F-77.100 Meaux.

Toulouse, Orgeldagen 7 - 9 juli 1989

Lezingen, cursussen en concerten worden tijdens het week-end van 7 juli georganiseerd rond de thema's : «Cesar Franck», «Alexandre Guilmant», «het harmonium», «stijlevolutie van 1830 tot 1890», en «liturgische muziek van de XIXde eeuw».

Inlichtingen : Mme A.-M. Aubert, 22 Avenue Honore-Serres, F-31000 Toulouse.

Europees Orgel improvisatieconcours, 14 - 16 juli 1989

Van 14 tot 16 juli wordt in Schwäbisch Gmünd (Baden-Württemberg) een Europees orgel improvisatieconcours georganiseerd op het orgel van de Münster te Schwäbisch Gmünd.

De drie prijzen bedragen respectievelijk 4.000, 2.500 en 1.500 DM. De jury bestaat uit H. Haselböck (A.), W. Jacob (BRD), P. Kee (NI) en H. Beck (BRD).

Inlichtingen : Europäischer Wettbewerb für Orgel improvisation 1989, c/o KMD Hubert Beck, Max-Beck-Strasse, 21, D 7070 Schwäbisch Gmünd.

Centraal archief Albert Schweitzer 21 - 29 juli 1989

De directie van het huis Albert Schweitzer te Gunsbach, in de omgeving van Colmar in de Elzas, organiseert van 21 tot 29 juli een internationale J. S. Bach en C. Franck cursus, gegeven door Daniel Roth.

Inlichtingen : Maison A. Schweitzer, F-68140 Gunsbach.

Internationale Bachacademie Stuttgart 5 - 20 augustus 1989

Daniel Chorzempa is de orgel docent van deze Bachacademie, waarin tevens verschillende andere instrumenten, zang en directie aan bod komen.

3de Int. Clavecimbel-cursus, Huenfeld 1 - 3 september 1989

Van 1 tot 3 september geeft Yves Cuenot, uit Dijon, een interpretatiecursus clavecimbel in Hunfeld, BRD.

Inl. Arbeitskreis Musik e.v., Niedertor, 13, 6418 Hunfeld 1.

Orgelacademie Houdan 4 - 9 september 1989

Kenneth Gilbert geeft een meesterkursus op het Clicquot-orgel (1739) van Houdan. De deelnemers kunnen er Franse werken uit de 17de en 18de eeuw bestuderen.

Inlichtingen : Adiam 78, Délégation Départementale à la Musique et la Dance, Hôtel du Département, 78012 Versailles Cedex.

Loret-Orgelsymposium Reusel (NI.) 22 & 23 september 1989

Op vrijdag 22 en zaterdag 23 september 1989 organiseert de Stichting Het Brabantse Orgel i.s.m. het Noord-Brabants Genootschap, de KRO, de BRT en Radio Nederland Wereldomroep een symposium over de Belgische orgelbouwersgeneratie Loret. Vooral in Zuid-Nederland en in België bevinden zich nog een aantal 19de-eeuwse Loret-kerk-orgels.

Het symposium omvat een Noordbrabantse orgel excursie en een aantal lezingen en concerten die voor radio-uitzending worden opgenomen.

Er wordt een bezoek gebracht aan de orgels van Reusel, Vessem, Berkel-Enschot en Lith.

Johan Hermans, Joris Verdin, en Luk Lannoo zijn de medewerkers van Belgische zijde. Frans Jaspers die de leiding heeft van de orgel excursie, Jan Raas, Jan van de Laar en Hans van der Harst verlenen eveneens hun medewerking.

Inlichtingen : Het Noords Brabants Genootschap, Postbus 1104, NI. - 5200 BD 's Hertogenbosch.

Münster Int. Orgelconcours, oktober 1989

Van 5 tot 10 oktober organiseert de stad Münster, o.l.v. Dr. Martin Blindow, een internationale orgelconcours bestemd voor jonge organisten tussen 16 en 21 jaar.

De eerste prijs bedraagt 3.000 DM + een studiereis en de twee promotieprijs bedragen elk 1.500 en 1.000 DM.

Inl. Kulturamt der Stadt Münster, Ludgeriplatz 4-6, BRD - 4400 Münster/Westfalen.

Internationale Orgelweek Brussel, 22 - 29 oktober 1989

Tijdens de Int. orgelweek te Brussel worden 13 verschillende orgels bespeeld door binnen- en buitenlandse organisten.

Op zaterdag 28 oktober is een orgelwandeling gepland, waarin 7 orgels in het hartje van de stad worden beluisterd. Om 9.30 u. begint deze orgeldag aan het Cavaille-Coll orgel van het Koninklijk Conservatorium te Brussel.

Het openings- en het slotconcert wordt gegeven in de St.-Michielskathedraal.

Het programma van deze Internationale orgelweek wordt in de Agenda van «Orgelkunst» september 1989 volledig opgenomen.

Schnitger-themanummer «het Orgel»

In april j.l. bracht «het Orgel» een themanummer Arp Schnitger uit. In dit nummer zijn uitgebreide beschrijvingen te vinden van de Schnitger-orgels te Norden (BRD), Nieuw Scheemda, Uithuizen, Eenum Godlinze, Sneek en van het Von Holy-orgel te Marienhof (BRD). Het april-nummer van «het Orgel» telt 84 pagina's en ca. 80 afbeeldingen. De prijs bedraagt f 16,00 incl. verzendkosten. Het is te bestellen bij het secr. van de N.O.V., Juliëtestraat 41, 3816 RB Amersfoort.

Agenda

JUNI

- za 3 15u Hasselt, St.-Quintinskathedraal, Jan Raas, NI.
zo 11 18u Watervliet, Frans van Raad, NI.
ma 12 19u Veurne, St.-Walburgakerk : Openbare examens orgel,
Sted. Muziekacademie
vr 30 20u30 Antwerpen, O.L.Vrouwekathedraal, Louis Robillard, F.

JULI

- za 1 15u Hasselt, St.-Quintinskathedraal, Josef Buchner, Schw.
do 6 20u Gent, St.-Baafskathedraal, Andre Pagenel, F.
vr 7 20u30 Antwerpen, O.L.Vrouwekathedraal, Hans Fagius, Sw.
Brugge, St.-Salvatorskathedraal, Andre Pagenel, F.
zo 9 20u30 De Panne, O.L.Vrouwekerk, Viktor Lijak, P.
do 13 20u Gent, St.-Baafskathedraal, Peter Thomas.
20u30 Veurne, St.-Walburgakerk, Heribert Breuer, BRD.
vr 14 20u30 Antwerpen, O.L.Vrouwekathedraal, Jean Ferrard.
Brugge, St.-Salvatorskathedraal, Ignace Michiels.
do 20 20u Gent, St.-Baafskathedraal, Una Russell, Irl.
vr 21 20u30 Brugge, St.-Salvatorskathedraal, Una Russell, Irl.
Antwerpen, O.L.Vrouwekathedraal, Piet Kee, NI.
zo 23 20u De Panne, O.L.Vrouwekerk, Robert Deleersnijder.
do 27 20u Gent, St.-Baafskathedraal, Neithard Bethke, BRD.
20u30 Veurne, St.-Walburgakerk, Naji Hakim, F.
vr 28 20u30 Antwerpen, O.L.Vrouwekathedraal, Stanis Deriemaec-
ker.
Brugge, St.-Salvatorskathedraal, Neithard Bethke,
BRD.

AUGUSTUS

- do 3 20u Gent, St.-Baafskathedraal, Patrice Caire, F.
za 5 15u Hasselt, St.-Quintinskathedraal, Jan Van Landeghem.
zo 6 20u30 Nieuwpoort, O.L.Vrouwekerk, B.K. Bryndorf, DK &
G. Gnann, BRD.
do 10 20u Gent, St.-Baafskathedraal, Zygmunt Stzrep, BRD.
20u30 Veurne, St.-Walburgakerk, Peter Pieters.
zo 13 17u Haringe, St.-Martinuskerk, Johannes Tusch, BRD.
do 17 20u Gent, St.-Baafskathedraal, Rodrigo Valencia, It.
do 24 20u Gent, St.-Baafskathedraal, Joseph Payne, U.S.A.
20u30 Veurne, St.-Walburgakerk, Kamiel d'Hooghe.
do 27 20u30 De Panne, O.L.Vrouwekerk, Gerard Gillen, Irl.
do 31 20u Gent, St.-Baafskathedraal, Josef Bucher, Schw.

SEPTEMBER

- za 2 15u Hasselt, St.-Quintinskathedraal, Stanis Deriemaec-
ker.
vr 8 20u30 Mechelen, St.-Romboutskathedraal, Peter Pieters.
zo 10 15u West-Cappel (N.-F.), St.-Sylvestre, Robert De leersnij-
der m.m.v. Scola Gregoriana o.l.v. R. Deruwe.
16u O.L.Vrouw Lombeek, Roosdaal, Martin Blindow, BRD,
m.m.v. V. Paraschkevov, viool.
zo 17 16u O.L.Vrouw Lombeek, Roosdaal, Gerard Brooks, U.K.
m.m.v. het Belgisch Blaaskwintet.
18u Watervliet, O.L.Vrouwkerk, Edward De Geest, m.m.v.
Kamerorkest «Divertimento». (Händel).
do 21 20u30 Lier, St.-Gummaruskerk, Peter Pieters m.m.v. R.
Ghesquiere, trompet.
do 28 20u O.L.Vrouw Lombeek-Roosdaal, Jozef Sluys m.m.v. H.
van Keer, F. Vos, Violen en S. Caeyens, cello.
zo 24 16u Eeklo, St.-Vincentius, Edward De Geest.

Orgeltijdschriften

ARS ORGANI, Zeitschrift für das Orgelwesen, herausgegeben von der Gesellschaft der Orgelfreunde e.V.
37ste Jg. Nr 1 - maart 1989; J. Rolf : Gedanken zu Orgelbau & Orgelrestaurierung heute. J. Burg : Weniger Bekanntes aus dem Leben Ch. M. Widor. F. Gerecke : Die Orgel im Grossen Saal des Kurhauses Wiesbaden. G. Wagner : Ein vergessene Orgel der Regerzeit (Heidelberger Stadthalle). W. Hackel : Trampeli-Organ. R. Kilbert : Die Steinmeyer-Organ (1884) in Dingolfing.

CELESTA, Tijdschrift voor muziekinstrumentenbouw. Uitg. vzw Centrum voor Muziekinstrumentenbouw i.s.m. het instrumentenmuseum, Brussel.
3de Jg. Nr 2 - april 1989; H. Van de Moortel : Decoratie : Fineer.

THE DIAPASON, An International Monthly Devoted to the Organ, the Harpsichord and Church Music.
80ste Jg. Nr 1, Nr 2 en Nr 3; T.J. Tikker : The Organs of O. Messiaen. R. Parkings : Rediscovering of the German Romantic Organ.

GREGORIUSBLAD, Tijdschrift tot Bevordering van Liturgische Muziek. Uitg. v.d. Ned. St.-Gregoriusvereniging.
Jg. 113, Nr 1 - maart 1989; W. Kox : Liturgische invloed en religieuze emotionaliteit in het Te Deum van A. Bruckner. F. Jespers : Onze liturgische muziek in cultuurhistorisch perspectief. B. Kahmann : Maria-motetten uit de schatkamer van het verleden.

L'ORGANISTE, Organe de l'Union Walonne des Organistes.
21ste Jg., Nr 81 - 1989 Nr 1; J.-P. Felix : Le jubé & le Grand orgue de la cathédrale de Bruxelles. L'Orgue de Voroux-Goreux.

ORGANIST & EREDIENST, Maandblad van de Gereformeerde Organistenvereniging; J.v.d. Kooy : Tournemire's werk. L. Kooistra : Buxtehude en orgelbouw kritisch bekeken.

HET ORGEL, Uitgave v.d. Ned. Organistenvereniging.
85ste Jg., Nr 1 - jan. 1989; H.J. Busch : Het orgel v.d. Dom te Merseburg & de orgelwerken van F. Liszt. J. Jongepier : Drie nieuwe Vermeulen-orgels.
Nr 2 - feb. 1989; Het orgel v.d. St.-Lambertuskerk, Kerkrade, het orgel v.d. R.K.-parochiekerk, Leende. K. Beckmann : Tekstkritische opmerkingen bij Buxtehude's Preludium in d-klein Bux.W.V.140.
Nr 3 - maart 1989; Tekstkritische opmerkingen bij Bux.W.V.140.
Nr 4 - april 1989; Themanummer gewijd aan Arp Schnitger.
Nr 5 - mei 1989; K.v. Houten : «Christus wir sollen loben schön» BWV 611. J. Jongepier : Het orgel v.d. Grote kerk van Nijkerk. Bespreking van verschillende Orgelmethodes.

L'ORGUE, Uitgave van «l'Association des Amis de l'Orgue» Nr 209 - jan-maart 1989; B. François-Sappey : Un demi-siècle de musique d'orgue françaises (1789-1844), Documents (Revue et Gazette musicale de Paris 1839, Revue Urania, Erfurt, 1844).

THE TRACKER, Journal of the Organ Historical Society.
Jg. 32, Nr 3 - 1989; A. Armstrong : A. Guilmant, American tours & American organs.

Prullarium

Enkele maanden geleden bracht ik een bezoek aan het orgel van de Sint Niklaaskerk te *Zoerle-Parwijs* (gemeente Westerlo).

Ik werd er getroffen door 2 inscripties die ik vond aan de onderkant van een soort loopplatform binnenin het oude gedeelte van de orgelkas.

De eerste inscriptie, in potlood geschreven luidde :

« renouvelé par Sieur Théodore Smet
Facteur d'orgue 1834 »

De tweede, geschreven met evenveel overtuiging en niet zonder en zeker cynisme, luidde als volgt :

« In stukken gezaagd door J. B. Dhondt
Orgelmaker Wolfsdonck 29/2 - 04 »

De eerste orgelbouwaktiviteit was mij reeds bekend uit Grégoir, doch niet als een « venrnieuwing » van een ouder 18° eeuws orgel. De tweede orgelbouw-afbraak-aktiviteit was mij niet bekend, maar confronteerde mij andermaal met wat in ons Vlaanderen decennia lang óók nog onder « orgelbouw » werd verstaan.

Inderdaad, het oude 18° eeuwse orgel werd wel degelijk deskundig in stukken gezaagd. Heden wordt de gerestaureerde dorpskerk nog steeds gesierd, versiert en ontsiert - zoals men het hebben wil - door dezelfde akelige en onbetrouwbare orgelstructuur, die ze toen van de « orgelmaker » uit Wolfsdonck heeft meegekregen.

Er is echter in het kerkklimaat één wezenlijke verbetering ingetreden sedert "De Hondts'"-dagen van weleer ; een goed funktionerende warme luchtverwarming blaast heel efficiënt de voeten van het orgel warm. Maar terwijl de organist het in de barre winter steeds heter onder de voeten krijgt naargelang het einde van de mis nadert, ziet hij zijn zoete harmonieën verdampen in gekreun en gesteun..., en godnogaantoe, oh ! zovele hangers.

In het verleden was het al zo : wat de ene deskundig had opgebouwd, werd door de andere met even grote deskundigheid neergehaald. In onze tijden is het niet anders. Er is alleen dit luttele verschil : het gebeurt nù veel sneller, veel geraffineerder, en men is beslist niet meer zo oprecht om de ware toedracht van de zaak aan de volgende generatie te melden.

A.F.

— Verantwoordelijke uitgever : Kamiel D'Hooghe

— Voor de inhoud van de ondertekende artikels zijn alleen de auteurs verantwoordelijk

— Drukkerij Van Geertruyen — Asse